

- Koren, Snježana. „Politika povijesti i udžbenici: kako se pisala nacionalna povijest 1945.-1955“, u *Desničini susreti 2009: zbornik radova*, ur. Drago Roksanđić, Magdalena Najbar-Agičić i Ivana Cvijović Javorina, 139-150. Zagreb: FF press, 2011.
- Makek, Ivo. *Metodska uputstva za povijesnu nastavu*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1946.
- Mitrović, Mitra. „Kome i kakvo vaspitanje i obrazovanje?“. *Savremena škola*, I, 1 (juli 1946): 3-16.
- Najbar-Agičić, Magdalena. „Osnivanje i prve godine djelovanja Povijesnog društva Hrvatske (1947-1955)“, *Historijski zbornik*, LXI, 2 (2008): 393-421.
- Lilly, Carol S. *Power and Persuasion: Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia*. Boulder: Westview Press, 2001.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918-1988*. (Beograd, Nolit, 1988).
- Potkonjak, Nikola. *Sistem obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1980.
- Spehnjak, Katarina. *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945-1952*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 2002.

Josip Mihaljević

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Historijska teorija i metodologija u historiografskoj periodici 1948-1990. (*Historijski zbornik* i *Časopis za suvremenu povijest*)

U tekstu se analiziraju radovi iz historijske teorije i metodologije u dva najznačajnija hrvatska historiografska časopisa, *Historijskom zborniku* i *Časopisu za suvremenu povijest*, koji su izlazili u vrijeme socijalizma. Promatra se razdoblje od osnivanja *Historijskog zbornika* do 1990. godine. U analizi se autor služio statistikom, načinio je tabelarne i grafičke prikaze iz kojih promatra zastupljenost radova o historijskoj teoriji i metodologiji, kategorije radova (članci, polemike, osvrti, bibliografije itd.), zastupljenost autora i sl. Uz interpretaciju statističkih podataka, autor je načinio i pregled najznačajnijih tema i strujanja te se pobliže osvrnuo na neke značajnije radove i autore. Promatrano razdoblje autor je podijelio na tri dijela: prvo je razdoblje skromnog početka u kojem je promatrao samo *Historijski zbornik* (1948-1968), drugo je razdoblje pojačane produkcijske dinamike u *Časopisu za suvremenu povijest* (1969-1983), a treće je razdoblje u kojem su oba časopisa imala određenu produkciju (1983-1990). Osnovni cilj ovog istraživanja jest pokazati u kojoj je mjeri problematika historije kao znanosti (pitanja teorije i metodologije) bila zastupljena u hrvatskoj historiografskoj periodici kao najdinamičnijem dijelu historiografije u vrijeme socijalizma. Uz članak, autor je pripremio i bibliografiju radova iz historijske teorije i metodologije obaju časopisa.

Uvod: ciljevi i pristup

Osnovni cilj ovog istraživanja jest pokazati u kojoj je mjeri problematika historije kao znanosti (pitanja teorije i metodologije) bila zastupljena u hrvatskoj historiografskoj periodici u vrijeme socijalizma. Prikazat će dakle zastupljenost znanstvenih i stručnih radova koji tematiziraju historijsku teoriju i metodologiju u dvama našim najznačajnijim historiografskim časopisima toga vremena, *Historijskom zborniku* (dalje: HZ) i *Časopisu za suvremenu povijest* (dalje: ČSP). U analizi sadržaja (tekstova) ponudit će pregled najznačajnijih tema i strujanja u tadašnjoj hrvatskoj historiografiji te se pobliže osvrnuti na neke značajnije radove i autore. Uz sadržajnu analizu napraviti će bibliografiju radova obaju časopisa o

zadanoj tematici i kvantitativnu analizu koja će, kroz tabelarne i grafičke prikaze, prikazati zastupljenost radova o historijskoj teoriji i metodologiji, kategorije radova (članci, polemike, ocjene i sl.) i zastupljenost autora. Pri tome moram naglasiti da su u bibliografiju koju sam načinio, a koja je i osnova za statističke podatke koje donosim, uvršteni znanstveni i kritički stručni tekstovi, ali ne i kratki, nekritički prikazi knjiga, bilješke ili obavijesti.¹

U članku promatram razdoblje 1948-1990. jer je upravo 1948. s izdavanjem započeo prvi hrvatski historiografski časopis *HZ*. Godina 1990, koja označava kraj razdoblja socijalizma, zaokružila je i jednu cjelinu hrvatske historiografije koju je uvelike obilježio Jaroslav Šidak kojemu je posvećen znanstveni skup na kojem je ovaj rad ukratko prethodno i predstavljen.

U istraživanju sam napravio apriornu podjelu na dva razdoblja. Prvo je razdoblje 1948-1968. u kojem sam promatrao samo tekstove *HZ*-a. Drugo razdoblje počinje 1969. godinom kada s objavljivanjem počinje *ČSP*, i u tom razdoblju se promatraju oba časopisa. Za drugo razdoblje pokušao sam komparativno analizirati neke elemente obaju časopisa. Dobiveni rezultati o produkcijskoj dinamici na kraju su me naveli da ovaj pregled čitavoga razdoblja predstavim kroz tri cjeline, odnosno razdoblja: 1948-1968; 1969-1983; 1983-1990.

Hrvatska historiografska periodika socijalizma

Na hrvatskim prostorima postojala je tradicija izdavanja historiografskih časopisa još od sredine 19. stoljeća. Prvi takav časopis bio je *Arkiv za pověstnicu jugoslavensku* koji je izlazio od 1851. do 1875. godine.² Nakon njega, u drugoj polovici 19. stoljeća izdavano je još nekoliko regionalnih časopisa,³ a od 1895. u Kninu je s izdavanjem počela i *Starohrvatska prosvjeta* kao časopis posvećen isključivo medijevistici, odnosno nacionalnoj arheologiji, koji izlazi još i danas.⁴ Većina ostalih hrvatskih

1 Takvu bibliografiju *ČSP*-a i popratni tekst za razdoblje 1970-1980. načinio je Josip Kljajić, „Pregled radova o problemima metodologije historije objavljenih u periodu 1970.-1980. g. u ‘Časopisu za suvremenu povijest’ i časopisu ‘Treći program Radio-Beograda’“, *Slavonski povijesni zbornik*, 25/1988, br. 1-2, 123-145.

2 Zrinka Nikolić Jakus, *Uvod u studij povijesti: historiografski praktikum*, Zagreb 2008, str. 46.

3 To su bili *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (izlazio od 1878, a 1920. promijenio ime u *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*) i *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria* (izlazio u Istri od 1888, a danas je to talijanski časopis koji izlazi u Trstu). Z. Nikolić Jakus, *Uvod u studij povijesti*, str. 46.

4 Z. Nikolić Jakus, *Uvod u studij povijesti*, str. 46; Neven Budak, Kristina Milković,

historiografskih časopisa koji su izdavani u razdoblju socijalizma u socijalizmu su i osnivani.

Historiografsku periodiku promatranoga razdoblja činilo je više časopisa, ali sam odlučio analizirati dva koja smatram središnjima i najreprezentativnijima, a to su *HZ* i *ČSP*.⁵ Zašto baš ova dva časopisa? U promatranom razdoblju *HZ* je, kao prvi i najstariji, neko vrijeme bio jedini hrvatski historiografski časopis koji je imao kakvu-takvu redovitost izlaženja, premda ni on nije izlazio uvijek u predviđenim intervalima. S druge strane, *ČSP* se pojavio dvadesetak godina nakon *HZ*-a, a iako je i on kroz svoju dvadesetljetnu povijest izdavanja u razdoblju socijalizma imao izdavačkih kriza, ipak se radi o časopisu koji je izlazio najčešće (uglavnom tri puta godišnje) i najredovitije. Još važniji razlog je taj (a to će biti još jasnije u nastavku teksta) da je upravo u *ČSP*-u objavljeno najviše priloga o historijskoj teoriji i metodologiji od svih hrvatskih časopisa. Drugi časopisi nisu po svome tretiranju teorije i metodologije niti prema redovitosti objavljivanja imali značaj kao *HZ* i *ČSP*. Radi informativnosti nužno je spomenuti i ostale značajnije historiografske časopise pa ih ovdje navodim kronološki prema redoslijedu pojavljivanja i s imenima pod kojima su prvi put objavljeni.⁶

- *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* (1952)⁷

Leksikon Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti, Zagreb 2004, str. 233; „Starohrvatska prosvjeta“, <http://www.mhas-split.hr/izdanja/Starohrvatskaprosvjeta/tabid/79/Default.aspx> (pristup ostvaren 21. 12. 2011).

5 Ovaj moj odabir uvelike je subjektivan, kao što je i svaki rad povjesničara, pa je i pitanje opravdanosti ovog odabira otvoreno za eventualnu diskusiju.

6 Opise današnjih važnijih hrvatskih historijskih časopisa, od kojih je dobar dio postojao i u drugoj polovici 20. stoljeća pogledati u: N. Budak, K. Milković, *Leksikon Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti*; Z. Nikolić Jakus, *Uvod u studij povijesti*, str. 153-159. Vrijedan je popis današnjih časopisa na internetskom portalu „Historiografija“, http://www.historiografija.hr/file.php?folder=casopisi&file=casopisi_index.html (pristup ostvaren 21. 12. 2011).

7 Izlazi neredovito od 1952, s time da je više puta mijenjao ime. Od 1952. do 1970. izdavan je pod nazivom *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* nakon čega se ugasio. Ponovno je izdavan od 1976. kao *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, od 1979. kao *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku* te od 1988. do 1990. kao *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*. Od 1991. izlazi s današnjim nazivom *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*. Vidi: Nacionalna i sveučilišna knjižnica (dalje: NSK), Online katalog, „Anali Historijskog instituta u Dubrovniku“, „Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku“, http://www.zavoddbk.org/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=9 (pristup ostvaren: 8. 12. 2011).

- *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* (1954)⁸
- *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1954)⁹
- *Historijski pregled* (1954)¹⁰
- *Jadranski zbornik: prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara* (1956)¹¹
- *Jugoslavenski istorijski časopis* (1962)¹²

- 8 Godišnjak pokrenut 1954. godine i od tada izlazi uglavnom u kontinuitetu, ali s više izmjena naslova što je bilo uvjetovano promjenama naziva institucije koja ga je izdavala. Prvo je izlazio pod nazivom *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* (1954-1973), pa *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* (1974-1978), *Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* (1979-1982/1983), *Radovi - Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za povijesne znanosti u Zadru* (1989-1990), a od 1991. nosi današnji naziv *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*. Vidi: NSK, Online katalog, „Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru“; N. Budak, K. Milković, *Leksikon Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti*, str. 231.
- 9 Pod prvim nazivom izlazio je jedanput godišnje (neredovito) u Zagrebu od 1954. do 1974. 1977. objavljen je jedan broj (8/1977) kao *Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, od 1979. kao *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1979-1989), a od 1998. nosi današnji naziv *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Vidi: NSK, Online katalog, „Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“; N. Budak, K. Milković, *Leksikon Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti*, str. 236-237.
- 10 Izlazio je četvrtgodišnje naizmjenice na hrvatskom i na srpskom jeziku, a bio je pedagoško-znanstvenoga karaktera. S izdavanjem je počeo 1954. u Beogradu, a izdavalo ga je Istorijsko društvo NR Srbije. Godine 1956. nije objavljen nijedan broj, a od 1957. izlazio je u Zagrebu u izdanju Saveza historijskih društava FNRJ (od 1963. Savez društava historičara SFRJ). Prvi urednik bio je Miodrag Rajčić, od 1957. Juraj Kolaković, a od 1964. Mirjana Gross. Do pojave *Jugoslavenskog istorijskog časopisa* (1962) bio je jedini općejugoslavenski historiografski časopis, a nakon pojave *Jugoslavenskog istorijskog časopisa* kojeg je izdavalo isto društvo *Historijski pregled* je trebao postati časopis posvećen isključivo nastavi povijesti. Vidi: „Historijski pregled u desetoj godini“, *Historijski pregled*, 10/1964, br. 1, str. 1-2; Međutim, on se ugasio 1964. te se nastavio izdavati tek 1967. kao časopis *Nastava povijesti*. Vidi: NSK, Online katalog, „Historijski pregled“.
- 11 Izdavale su ga podružnice Povijesnog društva Hrvatske u Rijeci i Puli od 1956. godine. Danas su to Društvo za povijest i kulturni razvoj Istre (Pula) i Povijesno društvo Rijeka. Izlazio je kao dvogodišnjak, ali neredovito, nekad i kao trogodišnjak i četverogodišnjak. Prvi urednik bio je Vjekoslav Bratulić, a od sveska 12 (1982/85) Branko Marušić. Vidi: NSK, Online katalog, „Jadranski zbornik“.
- 12 Nakon časopisa *Historijski pregled* bio je drugi općejugoslavenski historiografski časopis. Izdavao ga je u Beogradu Savez društava historičara SFRJ od 1962. kao

- *Problemi sjevernog Jadrana* (1963)¹³
- *Putovi revolucije* (1963)¹⁴
- *Nastava povijesti* (1967)¹⁵
- *Radovi – Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest* (1971)¹⁶
- *Radovi (Sveučilište u Splitu. Filozofski fakultet Zadar. Razdio društvenih znanosti)* (1976)¹⁷
- *Croatia christiana periodica* (1977)¹⁸

- tromjesečnik. Nije izlazio u razdoblju 1982-1985, a zadnji broj dostupan u NSK je iz 1989. godine. Vidi: NSK, Online katalog, „Jugoslavenski istorijski časopis“.
- 13 Izdavan (neredovito) kao zbornik radova od 1963. u Rijeci. Izdavač prva dva sveska bio je Sjevernojadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Rijeka, a u razdoblju 1981-1988. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti Rijeka. Od 1963. do 1990. izišlo svega 6 brojeva. Vidi: NSK, Online katalog, „Problemi sjevernog Jadrana“.
- 14 Časopis *Putovi revolucije* izdavao je Institut za historiju radničkog pokreta (od 1965. IHRP Hrvatske). Izlazio je jedanput (1966. dvaput) godišnje u razdoblju od 1963. do 1968, često kao dvobroj, a objavljeno je ukupno 9 brojeva. Glavni i odgovorni urednik bio je Franjo Tuđman do njegove smjene s mjesta direktora Instituta 1967. kad je funkciju urednika preuzeo Dušan Bilandžić. Vidi: NSK, Online katalog, „Putovi revolucije“; Nikica Barić, „Časopis za suvremenu povijest“, u: *Pola stoljeća prošlosti – Hrvatski institut za povijest (1961.-2011.)*, ur. Zdenko Radelić, Jasna Turkalj, Zagreb 2011, str. 127.
- 15 Časopis *Nastava povijesti* počeo je s izdavanjem 1967. u Zagrebu, s Mirjanom Gross kao glavnim urednikom do 1971/72. kad je uredništvo preuzeo Hrvoje Matković. Ovaj časopis, koji je izlazio četvrtgodišnje, zapravo je nasljednik 1964. godine ugašenoga časopisa *Historijski pregled*. Izdavač mu je bio Savez društava historičara Jugoslavije i izlazio je sve do 1992. godine. Vidi: NSK, Online katalog, „Nastava povijesti“.
- 16 Časopis Filozofskog fakulteta u Zagrebu koji izlazi od 1971, ali je u početku izlazio kao zbornik radova, a tek od broja 13 kao (uglavnom) redovan časopis. Glavni i odgovorni urednik bio je Josip Lučić. Ovaj časopis zapravo je nadomjestio *Radove historijske grupe Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta* koji su neredovno izdavani u razdoblju 1959-1970, a od 1987. dobio je današnji naziv *Radovi (Zavod za hrvatsku povijest)*. Vidi: NSK, Online katalog, „Radovi (Zavod za hrvatsku povijest)“; N. Budak, K. Milković, *Leksikon Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti*, str. 228-230; Z. Nikolić Jakus, *Uvod u studij povijesti*, str. 153.
- 17 S izdavanjem počinje 1976. te je do 1984. izdano 23 sveska. Izdavanje je bilo neredovito, a glavni urednik bio je Ivo Petricoli. Vidi: NSK, Online katalog, „Radovi (Sveučilište u Splitu. Filozofski fakultet Zadar. Razdio društvenih znanosti)“.
- 18 Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Izlazi polugodišnje od 1977. u izdanju Kršćanske sadašnjosti. Prvi urednik bio je Antun Ivandija, od 1978. Franjo Šanjek. U časopisu se objavljuju tekstovi iz područja kršćanske i kulturne povijesti s osobitim naglaskom na hrvatski etnički i kulturni prostor. N. Budak, K. Milković, *Leksikon Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti*, str. 218.

- *Povijesni prilozi* (1982)¹⁹

„Kratak“ početak u *Historijskom zborniku* (1948-1968)

Historijski zbornik pokrenulo je Povijesno društvo Hrvatske (kasnije Savez povijesnih društava Hrvatske, danas Društvo za hrvatsku povijesnicu), najstarije strukovno historičarsko društvo u Republici Hrvatskoj, koje djeluje od 1947. godine. Plan uredništva bio je da časopis izlazi četiri puta godišnje, ali takav ritam izdavanja zapravo nikad nije dosegnut.²⁰ S obzirom da je bio prvi (nekoliko godina i jedini), a dugo i najvažniji hrvatski historiografski časopis, saznanje o tome koliko se pozornosti posvećivalo pojedinim temama, slikovito prikazuje i razvitak hrvatske historiografije, na što su prije nekoliko godina ukazali Damir Agičić i Branimir Janković.²¹ *HZ* je donosio pojedine tekstove o povijesnoj znatnosti (teoriji i metodologiji) u svojim raznolikim rubrikama: „Članci i rasprave“, „Diskusije“, „Iz povijesti historiografije“, „Historiografija“. Uz pisanje o historijskoj teoriji i metodologiji tu su objavljeni i tekstovi koji se odnose na prošlost i sadašnjost hrvatske i svjetske historiografije.²²

Društveno-političke promjene nastale nakon Drugoga svjetskoga rata imale su svoj odjek i u historiografiji, a taj utjecaj reflektirao se i u *HZ*-u. U uvodnom tekstu prvoga broja Uredništvo navodi što te promjene znače i na koji se način treba istraživati u novonastaloj situaciji:

Duboke promjene, koje naši narodi proživljuju izgrađujući socijalizam, moraju i u razvoju hrvatske historiografije obilježiti odlučnu prekretnicu. Uklonjene su najzad osnovne društvene smetnje, koje su sprečavale, da se naša prošlost proučava jedinom, doista znanstvenom metodom historijskog materijalizma i da se taj rad sustavno organizira. Postojanje narodne vlasti, njezina briga za razvitak nauke, uporno nastojanje naših naroda da ostvare soci-

19 Izlazi od 1982, a izdavač je bio Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (danas Hrvatski institut za povijest). Prvotno je zamišljen kao zbornik radova te je objavljivao duže radove od oko 50 stranica. Izlazio je jedanput godišnje (od 2001. dvaput godišnje), glavna i odgovorna urednica bila je Mira Kolar-Dimitrijević, a od 1988. do 1995. Zdenka Šimončić-Bobetko. Vidi: NSK, Online katalog, „Povijesni prilozi“, N. Budak, K. Milković, *Leksikon Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti*, str. 226-227; Irena Benyovsky Latin, „Povijesni prilozi“, u: *Pola stoljeća prošlosti – Hrvatski institut za povijest (1961.-2011.)*, str. 137-138.

20 Damir Agičić, Branimir Janković, „Šezdeset godina Historijskoga zbornika“, *Historijski zbornik* (dalje: *HZ*), 61/2008, br. 1, str. XIII.

21 Isto.

22 Isto, str. XIV.

jalizam – okolnosti su, koje već danas dopuštaju smišljen i organiziran rad na upoznavanju prošlosti hrvatskog naroda. Historijska nauka treba da je u našoj narodnoj državi prava znanost, treba da u prvom redu proučava 'historiju radnih masa, historiju naroda' (Staljin).²³

Unatoč zagovaranju radikalnih promjena u marksističkom smjeru, Uredništvo, odnosno Jaroslav Šidak kao glavni urednik, ipak ne odbacuje sve ono dotada napravljeno u hrvatskoj historiografiji:

Premda će navedena prekretnica obilježiti dubok prelom u razvoju hrvatske historiografije, nova nauka ne odbacuje nipošto pozitivne tekovine prošlosti. Trudom vrijednih radnika naslijedili smo obilnu izvornu gradnju i mnoštvo različitih podataka.²⁴

O utjecaju ideologije i politike na *HZ* pisali su Agičić i Janković u spomenutom članku. Oni smatraju da je, iako se uvodnik u prvom broju i neki tekstovi u početnom razdoblju izlaženja časopisa „mogu držati dankom što su ga i povjesničari nužno morali 'plaćati' ideologiji socijalističkoga političkoga sustava“, glavni urednik Jaroslav Šidak od početka ustrajao na znanstvenom pristupu povijesnim istraživanjima. Drže da se *HZ* ipak nije pretvorio u opskurni ideološki bilten ili u rigidni historiografski časopis, nego je „vrlo brzo počeo promicati nove ideje i obavještavati hrvatsku znanstvenu i kulturnu javnost o zbivanjima u europskoj i svjetskoj historiografiji.“²⁵ S iznesenim tvrdnjama se slažem.

Prvih 20 godina objavljivanja *HZ*-a nije bilo doba velikog prosperiteta, što je preslika ukupnog stanja hrvatske historiografije tog vremena. Na proslavi 20. godišnjice Povijesnog društva Hrvatske, koja se održala u Zagrebu 1969. godine, Šidak je trebao održati predavanje o razvoju hrvatske historiografije u dvadesetogodišnjem razdoblju djelovanja Društva, ali je zbog bolesti bio spriječen pa je mjesto njegova izlaganja Mirjana Gross govorila o osnovnim problemima Društva u vezi s razvojem hrvatske historiografije i nastave povijesti. Ona je pokušala odrediti tadašnji stupanj razvoja hrvatske znanstvene historiografije te je konstatirala da se medijevistika i historiografija o razdoblju ranog novog vijeka bavila uglavnom problemima društvene strukture i ekonomskog razvoja, dok je historiografija o razdoblju 19. i 20. stoljeća obrađivala

23 *HZ*, 1/1948, br. 1-4, str. 7.

24 Isto, str. 8.

25 D. Agičić, B. Janković, „Šezdeset godina Historijskoga zbornika“, str. XVI.

uglavnom političku povijest. Na području socijalne i ekonomske historiografije o modernom i suvremenom dobu bili su, prema njenu mišljenju, učinjeni tek prvi koraci nakon kojih je trebao uslijediti složeni proces prelaženja s gotovo isključive političke povijesti na obradu svih područja ljudske djelatnosti u prošlosti, proces za koji je smatrala da može uspjeti jedino suradnjom društvenih i humanističkih znanosti. M. Gross je istaknula i jedan problem koji je, prema mojemu mišljenju, boljka hrvatske historiografije i danas, a to je da su rezultati hrvatske historiografije uglavnom posljedica znanstvenih interesa pojedinaca. Smatrala je da je u takvoj situaciji upravo HZ odigrao ulogu organizacijskog centra usmjeravanjem mladih povjesničara na određena područja istraživanja i brigom za znanstvene informacije. U kratkoj analizi dvadeset godišta HZ-a pokušala je prikazati osnovne faze njegova napredovanja u skladu s mogućnostima tadašnje hrvatske historiografije.²⁶

Kad je pak riječ o metodologiji i metodama koje treba primjenjivati, u uvodnom tekstu prvog broja HZ-a Uredništvo je smatralo da treba iskoristiti baštinu prošle historiografije koja je iza sebe ostavila ipak mnoštvo vrijednih radova, prvenstveno objavljenih izvora. Zagovarali su potrebu kritičke analize tih brojnih izvora koje je trebalo obogatiti novim prinosima, osobito s područja ekonomske i društvene historije. Pri tome, smatrali su, treba:

... primijeniti onu stvaralačku metodu, koja svijesno utire put uopćavanju i koja svaku, pa i najmanju monografiju izdiže iznad pukoga pozitivističkog utvrđivanja činjenica, daje joj pravi naučni smisao i značenje u upoznavanju historijske zakonitosti. Ovo stvaralačko uopćavanje konkretnih historijskih podataka ne smije biti zamijenjeno primjenom bilo kojih šablona i shema. Ta se opasnost može izbjeći samo sustavnim proučavanjem marksizma-lenjinizma i produbljenim usvajanjem dijalektičke metode. Svako površno i mehaničko usvajanje nekih osnovnih postavaka historijskog materijalizma može dovesti samo do vulgarnih generalizacija, koje ne rješavaju i ne objašnjavaju ništa.²⁷

U prva dva godišta HZ-a pitanja teorije i metodologije historije bila su zastupljena samo pokojom obavijesti i prikazom knjiga. Spomenuti marksističko-lenjinistički pristup historiji kao znanosti u prvom broju

zagovarao je Miroslav Brandt u osvrtu na literaturu klasika marksizma,²⁸ a u 1949. godini i Predrag Vranicki u osvrtu na knjigu M. M. Rozental.²⁹ Vranicki u uvodu svoga osvrta nastoji objasniti što je to historijski materijalizam navodeći da je to „primjena teza dijalektičkog materijalizma na historiju“.³⁰ Vranicki je autor i prvoga članka koji tematizira pitanja teorije historije obradivši pitanje materijalističkog shvaćanja historije u djelu Karla Marxa i Friedricha Engelsa *Sveta porodica*.³¹ U tom članku tvrdi da je materijalističko shvaćanje historije „najviše dostignuće u razvoju filozofske misli“,³² a da je *Sveta porodica* Marxa i Engelsa djelo koje nudi „velik dio osnovnih teza dijalektičkog i historijskog materijalizma, koje znače prekretnicu u razvoju ljudske misli i u historijskoj djelatnosti čovjeka“.³³ Nažalost, nakon tog članka sve do sredine 1983. godine u HZ-u nije objavljen nijedan znanstveni članak koji bi tematizirao historijsku teoriju i/ili metodologiju. Bavljenje tom tematikom svelo se na nekoliko prikaza i bilješki koje je najviše pisala M. Gross. Tako je ta autorica 1953. prikazala knjigu A. J. Toynbeea *A Study of History*³⁴ te napisala nekoliko obavijesti o kongresima povjesničara.³⁵ Slične kraće obavijesti pisali su i Jaroslav Šidak,³⁶ Fedor Moačanin,³⁷ Oleg Mandić.³⁸

28 Miroslav Brandt, „Današnje naše mogućnosti upoznavanja materijalističkog pogleda na historiju“, HZ, 1/1948, br. 1-4, str. 233-243.

29 Predrag Vranicki, „M. M. Rozental, Marksistički dijalektički metod, Kultura (latinićom), 1949 [1948!],“ HZ, 2/1949, br. 1-4, str. 251-261.

30 Isto, str. 252.

31 Predrag Vranicki, „Materijalističko shvaćanje historije u Marx-Engelsovu djelu 'Sveta porodica'“, HZ, 3/1950, br. 1-4, str. 9-37.

32 Isto, str. 9.

33 Isto, str. 35.

34 M. Gross, „A. J. Toynbee, A Study of History, Abridgment of Volumes I—VI by D. C. Somervell, 3. izd., 1949“, HZ, 6/1953, br. 1-4, str. 90-93.

35 M. Gross, „Actes du XIème congrès international de philosophie, vol. VIII, Philosophie de l'histoire, philosophie de culture, Bruxelles, 20. - 26. VIII. 1953.“, HZ, 8/1955, br. 1-4, str. 231-233; M. Gross, „Kongres njemačkih historičara u Bremenu 16. - 19. IX. 1953.“, HZ, 8/1955, br. 1-4, str. 233; M. Gross, Igor Karamn, Josip Adamček, Ivan Jelić, „Prijedlog grupe historičara – osnivanje baze za historiju“, HZ, 33-34/1980-1981, str. 383-385.

36 Jaroslav Šidak, „George L. Mosse, Die amerikanische Geschichtsschreibung – ein Überblick, Die Welt als Geschichte, 1952, br. 4,“, HZ, 6/1953, br. 1-4, str. 139-140.

37 Fedor Moačanin, „Karl Brandt, Geschichte der Geschichtswissenschaft, 2. izd., Bonn 1952 (Geschichte der Wissenschaften, hgg. v. Erich Rothacker, I. Geisteswissenschaften)“, HZ, 7/1954, br. 1-4, str. 236-237.

38 Oleg Mandić, „H. Berr, La synthèse en histoire — son rapport avec la synthèse générale, II. izd., Paris, ed. Albin Michel, 1953“, HZ, 8/1955, br. 1-4, str. 230-231.

26 „Proslava 20-godišnjice Povijesnog društva Hrvatske (Zagreb, 17. - 18. siječnja 1969)“, HZ, 21-22/1968-69, br. 1-4, str. 698.

27 HZ, 1/1948, br. 1-4, str. 8.

“Zamah” u Časopisu za suvremenu povijest (1969-1983)

Časopis za suvremenu povijest pojavio se 1969. godine, a izdavač mu je bio Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske.³⁹ Prvi institutski pokušaj izdavanja znanstvenog historiografskog časopisa zapravo nije uspio. *Putovi revolucije*, publikacija objavljivana od 1963. do 1967. bila je zamišljena kao časopis, ali je njeno objavljivanje bilo neredovito i prema formi radilo se više o zborniku radova, a ne o standardiziranom znanstvenom časopisu (u 5 godišta objavljeno je ukupno 9 brojeva). Stoga je nakon gašenja *Putova revolucije* 1969. pokrenut *Časopis za suvremenu povijest*, drukčiji po svojoj strukturi, opremi i načinu izlaženja.⁴⁰ Intencija pokretača časopisa bila je, prema riječima Zlatka Čepe, njegova prvog izdavača i tadašnjeg ravnatelja Instituta, obuhvatiti širu problematiku od predmeta djelatnosti samog Instituta i biti otvoreniji prema drugim temama i autorima.⁴¹

Časopis za suvremenu povijest pojavio se upravo u dinamično vrijeme kraja 60-ih i početka 70-ih koje su obilježene pojavom jačanja nacionalnih zahtjeva u višenacionalnoj Jugoslaviji. Iako se događaji iz razdoblja Hrvatskog proljeća naizgled nisu odražavali u ČSP-u, Jure Krišto smatra da su ti događaji imali itekakvih reperkusija, što potkrepljuje statističkim podatkom da je 1970. nacionalna povijest trostruko više zastupljena od „socijalističkih tema“, a da se te godine historiografska problematika uopće ne javlja.⁴² Kako je politika Hrvatskog proljeća bila ugušena već

na početku 70-ih, kroz 70-e i 80-e u časopisu su prevladavale teme i članci koji su se bavili „socijalističkom revolucijom“, a manje su zastupane teme iz nacionalne povijesti.⁴³ Radovi iz područja teorije i metodologije historije također nisu bili jako zastupljeni. Međutim, gledajući ukupno stanje tadašnje hrvatske historiografije, upravo u drugoj polovici 70-ih i na početku 80-ih u ČSP-u je vidljiv određen pomak, pa možemo reći i relativan zamah. Pitanja teorije i metodologije uvrštavana su u rubriku koja se najčešće nazivala „Problemi metodologije historije“ ili ponekad s dodatkom „Obavijesti“ ili „Diskusije“ o problemima metodologije historije, i u rubrici „Historiografija“.⁴⁴

Značajan doprinos Mirjane Gross

Kad se ČSP pojavio, u jugoslavenskoj historiografiji gotovo da i nije bilo autorâ koji su se bavili teorijom i metodologijom historije. Slično stanje reflektiralo se i u prvim brojevima ČSP-a. Prvi članak kojeg možemo uvrstiti u kategoriju onih koji tretiraju pitanja historijske teorije i metodologije jest članak Zlatka Čepe iz 1971. uvršten u kategoriju „Polemike“. U njemu se Čepo kritički osvrnuo na pristup i metode Stanka Lasića, pogotovo na periodizaciju koju je Lasić koristio u svojoj knjizi *Sukob na književnoj ljevici 1928-1952* (Zagreb 1970).⁴⁵ Čepine ocjene tog djela su u mnogome prožete ideološkim stavovima i nisu postavljene isključivo sa stajališta historijske teorije i metodologije tako da ni taj članak nije donio ništa značajno o teoriji i metodologiji historije. To zasigurno nije bio izniman slučaj u tadašnjoj historiografiji. Slično bih okarakterizirao i članak Janka Pleterskog objavljen u drugom broju ČSP-a iz 1981. godine. Taj prilično nejasan tekst, uvršten u rubriku „Problemi metodologije historije“, zapravo je referat održan na znanstvenom savjetovanju

449. i Jure Krišto, „Hrvatska historiografija kroz trideset godišta Časopisa za suvremenu povijest (1969.-1999.)“, *Društvena istraživanja*, 11/2002, br. 1(57), str. 171-186. U tom članku Krišto je analizirao učestalost tema obrađivanih u ČSP-u, s time da je teme podijelio na tri kategorije: članke posvećene historiografiji, nacionalnoj povijesti i „socijalističkim temama“.

43 N. Barić, „Časopis za suvremenu povijest“, str. 128.

44 ČSP je u svojoj rubrici „historiografija“ uvrštavao radove koji nisu tretirali isključivo metodološka i teorijska pitanja historiografije nego i rasprave i polemike o pojedinim člancima, knjigama, projektima ili arhivskom gradivu. To se opravdavallo pretpostavkom da se u raspravama i polemikama nužno dotiču i teorijska ili barem načelna historiografska pitanja. J. Krišto, „Ideologija/politika i historiografija: primjer Časopisa za suvremenu povijest (1969.-1999.)“, str. 83.

45 Zlatko Čepo, „O jednom pristupu, periodizaciji i nekim ocjenama“, ČSP, 3/1971, br. 2-3, str. 233-241.

39 Taj institut osnovan je 1961. godine kao Institut za historiju radničkog pokreta, a do danas je više puta mijenjao naziv, ali i širio svoju djelatnost. Godine 1965. naziv je proširen u Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1990. promijenjen u Institut za suvremenu povijest, a širenjem istraživačkih interesa i djelatnosti 1996. je dobio današnje ime Hrvatski institut za povijest. Opširnije o djelatnosti i povijesti te institucije vidi: *Pola stoljeća prošlosti – Hrvatski institut za povijest (1961.-2011.)*.

40 Opširnije o časopisu vidi: N. Barić, „Časopis za suvremenu povijest“, str. 127-135.

41 Prema Čepinim riječima, jedan od razloga pokretanja Časopisa bila je činjenica da u Hrvatskoj zapravo nije ni bilo redovitog časopisa za povijesne znanosti. Kao potvrdu svojih tvrdnji navodi da prvi i najugledniji časopis *Historijski zbornik* nije izlazio redovito jer je tijekom 50-ih i u prvoj polovici 60-ih svoja planirana četiri broja objavljivao sve u jednom svesku. Zlatko Čepo, „Dva decenija Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske“, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 14/1982, br. 1, str. 42.

42 Jure Krišto, „Ideologija/politika i historiografija: primjer Časopisa za suvremenu povijest (1969.-1999.)“, u: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, ur. Srećko Lipovčan, Ljiljana Dobrovšak, Zagreb 2005, str. 84; Opširnije o utjecaju političkih i društvenih kretanja na sastav uredništva i uredničku politiku ČSP-a pogledati Bosiljka Janjatović, „U povodu 30. obljetnice izlaženja Časopisa za suvremenu povijest (1969.-1999.)“, ČSP, 31/1999, br. 3, str. 445-

„Opće i posebno u historiji SKJ“ (Brijuni 1980), koji više govori o ideologiji povjesničara nego o povjesničarskoj metodologiji.⁴⁶

No, u toj generalno lošoj slici stanje je značajno popravljala M. Gross koja je uz svoje radove ujedno upoznavala domaću stručnu i čitateljsku javnost sa značajnim stranim autorima. Tako je 1973. u rubrici „Portreti“ objavila članak o Lucienu Febvreu u kojem se usmjerila na prikazivanje inovativnosti i značaja njegove metodologije.⁴⁷ Između ostalog, ustvrdila je da se trudio „dokazati da historija može povezati metodu generalizacije i individualizacije i da stoga ima pravo na autonomiju u sistemu znanosti te da uz to izvršava važnu društvenu funkciju.“⁴⁸ Smatra da su, prema Febvreovoj koncepciji, društvene znanosti „izvanredna pomoć historičaru zbog toga što analiza suvremenog društva može imati na nj vrlo plodan utjecaj“ i zato što „rezultati društvenih znanosti pomažu povjesničaru da sastavi ‘spisak’ razlika i sličnosti između suvremenog i prošlog društva.“⁴⁹ Također, M. Gross je istakla da Febvreova koncepcija cjeline (pristup istraživanja društva u totalitetu) kao dinamične povezanosti pojava nije istovjetna marksističkoj koncepciji nego je Febvrea smatrala eklektičarem koji je uzimao ponešto od svakog misaonog sustava.⁵⁰

M. Gross je 1964. godine na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu postala nositeljicom kolegija „Uvod u historiju“ (kasnije nazvan „Metodologija historije“) kojim je nastojala obuhvatiti historiju historiografije i osnovne probleme metodologije historije, te se kroz taj rad pojavila i potreba za pisanjem sveučilišnog udžbenika.⁵¹ Rad na tom udžbeniku, koji je objavljen pod naslovom *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi* (Zagreb 1976¹, 1980²), završavala je sredinom 1970-ih te se ta njena preokupacija odrazila i u hrvatskoj historiografskoj periodici, napose u ČSP-u čiji je čest suradnik bila. Dijelovi knjige M. Gross objavljeni su u ČSP-u kao dva zasebna članka. U drugom broju iz 1974. objavljen je njen članak „Opravdanja tradicionalne historije i počeci njene krize potkraj 19. i na početku 20. stoljeća“,⁵² a u drugom broju 1975.

godine objavljen je drugi članak „Historija i društvene znanosti“.⁵³ Iako su ti tekstovi tada bili tek u radnoj verziji, uredništvo ČSP-a smatralo je da ih treba objaviti i u takvom obliku, što zbog neizvjesnog datuma dovršenja i izlaska knjige iz tiska, što zbog aktualnosti materije. U podrobniji osvrt na te tekstove na ovome mjestu nema smisla ulaziti jer se radi o dobro poznatoj materiji objavljenoj u još poznatijoj knjizi. Navest ću jedino jedno njeno razmišljanje koji je jako poticajno i u današnjem trenutku, a to je pitanje odnosa teorije i praktičnog istraživanja. Dok se tada (a i danas) često suprotstavljalo teoretsku refleksiju istraživanja na samome terenu, M. Gross nastoji naglasiti uzajamnost odnosa fundamentalnog i primijenjenog istraživanja. Smatra da je teorija našla primjenu u svim znanstvenim područjima od nuklearne fizike, preko informatike do psihologije, i da bitno utječe na cijeli društveni život, te da bi doista bilo apsurdno kad bi jedino povjesničari i dalje insistirali isključivo na praksi, prepuštajući teoriju drugim društvenim znanostima.⁵⁴

M. Gross je u drugom broju ČSP-a iz 1977. u članku „Na putu k budućoj historijskoj znanosti“ čitaocima prikazala nekoliko zbirki članaka koje je smatrala tipičnim za tadašnju razinu razvoja metodologije historije na Zapadu.⁵⁵ Pojava takvih zbirki članaka u historiografiji zapaža se, prema njenim riječima, tek u drugoj polovici šezdesetih godina 20. stoljeća:

Prije toga većina ‘radnih’ historičara, zaokupljena svojim uskim specijalističkim interesima i istraživanjem na temelju tradicionalnih metoda, nije osjećala potrebu za ‘teorijom’ historije. Zato se tek šezdesetih godina javila ‘publika’ životno zainteresirana za epistemološke i metodološke pretpostavke historijske discipline. Zbirke o metodološkim problemima znak su goleme prekretnice u našoj znanosti. One su posljedica trijumfalnog pohoda ‘strukturne’ historije koji je doduše započeo kritikom tradicionalne ‘događajne’ historije još na prijelomu stoljeća ali tek posljednjih petnaestak godina postiže svoje velike uspjehe u masi povjesničara.⁵⁶

Društvenu uvjetovanost te pojave M. Gross je vidjela u preobražajima nakon Drugoga svjetskog rata, u „porastu značenja naroda ‘u razvoju’ koji izaziva nova istraživačka pitanja“, u procesu destalinizacije koji

46 Janko Pleterski, „Napomene o uvažavanju općeg i posebnog s gledišta jugoslavensko-nacionalno (republičko-pokrajinsko)“, ČSP, 13/1981, br. 2, str. 63-71.

47 M. Gross, „Lucien Febvre, živa misao jednog historičara“, ČSP, 5/1973, br. 2, str. 103-108.

48 Isto, 106.

49 Isto.

50 Isto, str. 108.

51 M. Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb 2001, str. 11.

52 M. Gross, „Opravdanja tradicionalne historije i počeci njene krize potkraj 19. i na početku 20. stoljeća“, ČSP, 6/1974, br. 2, str. 93-114.

53 M. Gross, „Historija i društvene znanosti“, ČSP, 7/1975, br. 2, str. 71-99.

54 Isto, str. 99.

55 M. Gross, „Na putu k budućoj historijskoj znanosti“, ČSP, 9/1977, br. 2, str. 37-65.

56 Isto, str. 37.

„omogućava veću efikasnost poticaja što ih društvenim naukama može dati marksizam i obratno.“⁵⁷ Smatrala je da je ubrzani društveni razvoj nakon rata uzrokovao prilagodbu svih znanosti novim potrebama, te da je zbog toga u historiji osnovno metodološko pitanje postalo kako da historija postane društvena znanost.⁵⁸ M. Gross se nadala da je dala dovoljno obavijesti o tome da je historija počela sustavno „tražiti samu sebe“ i „svoju društvenu funkciju“. Tvrdila je da čak i površni pregled historijskih časopisa u Europi i Americi pokazuje da je svugdje prevladavala orijentacija prema istom idealu – „totalnoj“, odnosno, „socijalnoj“ historiji. Vjerovala je da se taj trend odražavao i u zemljama socijalističkog „lagera“ gdje su se društvene znanosti, ali i historija, u procesu destalinizacije razvijale ubrzanim tempom. Međutim, u tim fluktuacijama uočavala je zaostajanje jugoslavenske historije tvrdeći da nije dovoljno ako samo pojedinci prate trendove i nalaze nove putove:

Ne bi li bilo potrebno da se metodološka pitanja naše 'buduće znanosti' postave odlučno i zajednički na dnevni red kako bi jugoslavenski historičari digli glave od svoga rutinskog posla i shvatili da 'deficit teorije' u našoj historiografiji koči njen napredak u krugu ostalih evropskih historiografija i onemogućava njenu društvenu funkciju te da je može pretvoriti u bespomoćnu žrtvu što će je progutati ahistorijske društvene znanosti preuzimajući njeno sadašnje mjesto u školama.⁵⁹

Obavještavati hrvatsku i jugoslavensku stručnu javnost o svjetskim historiografskim tokovima M. Gross je nastavila i u prvom broju iz 1979. u kojem je pisala o novostima u američkoj historiografiji osvrćući se na probleme metodologije američke „nove“ historije.⁶⁰ Istaknula je da već listanje po američkim historiografskim časopisima pokazuje dvije suprotne tendencije. Prva tendencija jest atomizacija historijske znanosti na poddiscipline poput nove ekonomske historije, nove socijalne historije, nove intelektualne historije, nove političke historije, ali i nove urbane historije, nove historije žena itd. Pri tome, kao značajan problem, navodi pitanje odnosa tih poddisciplina historije prema ostalim društvenim znanostima u pogledu pristupa i metoda. Druga tendencija bila je pojava komparativne historije za koju je rekla da „ide za uopćavanjem pojedinih 'slučajeva' (case-studies), njihovim sustav-

nim uspoređivanjem pomoću suradnje tih 'poddisciplina' i načelnim interdisciplinarnim pristupom, tj. zajedničkim istraživačkim programima određenih društvenih znanosti“.⁶¹ Osnovni problem M. Gross vidi u pitanju da li će se te različite „nove“ historije, svaka za sebe, jednostavno integrirati u određene društvene znanosti ili će sve zajedno stvoriti „novu“ historijsku znanost.⁶² Zanimljiv je njen zaključak članka iz kojeg izvire njen skromni karakter, ali možda i kompleks male prema velikoj historiografiji. Ona se, naime, ustručava dati čvrstu ocjenu američke nove historije:

Za nekoga tko dolazi iz male zemlje, gdje se gotovo svi oni koji se bave historijskim istraživačkim poslom međusobno poznaju, teško je procijeniti kretanje u kojem sudjeluju deseci tisuća istraživača. Pri tom valja imati na umu da je riječ o procesu preobrazbe historijske znanosti s teškim konvulzijama. Neosporno je, zacijelo, da je 'društveno-znanstvena' historija postigla znatne rezultate ali da je bremenita velikim opasnostima za opstanak historije kao samostalne discipline.⁶³

Ovaj kratak pregled radova M. Gross završit ću njenim člankom iz 1980. u kojem je izvršila rekapitulaciju osnovnih metodoloških problema historijske znanosti na kraju sedamdesetih godina.⁶⁴ Taj je članak zapravo dodatak drugom, neizmijenjenom izdanju knjige *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi* (Zagreb 1980). Kako je uredništvo ČSP-a smatralo da povjesničari, koji već imaju prvo izdanje, neće kupiti i drugo izdanje, zamolilo je autoricu da svoj dodatak drugom izdanju objavi u časopisu.⁶⁵ Ne ulazeći u dublju analizu tog teksta navest ću samo njeno osnovno mišljenje, a to jest da se posljedice preobrazbe, koja je zahvatila historijsku znanost od šezdesetih godina, najbolje uočavaju na kraju sedamdesetih godina u pojavi različitih strujanja u historijskoj znanosti koje, iako vrlo raznolike, ipak imaju zajedničku polaznu točku: uvjerenje da historija ne može biti samo znanje koje opisuje pojedinačne činjenice nego znanost koja ih objašnjava uopćavanjima i teorijama.

61 Isto, str. 89.

62 Isto.

63 Isto, str. 111.

64 M. Gross, „O osnovnim metodološkim problemima historijske znanosti na kraju sedamdesetih godina“, ČSP, 12/1980, br. 1, str. 97-112.

65 Obavijesti u bilješkama odnosile su se djelomično na izdanja citirana u spomenutoj knjizi i na stranice koje su iste u oba izdanja, budući da se drugo izdanje objavljivalo foto-slogom. Isto, str. 97.

57 Isto, str. 37-38.

58 Isto, str. 38.

59 Isto, str. 64-65.

60 M. Gross, „Što je novo u američkoj 'novoj' historiji“, ČSP, 11/1979, br. 1, str. 89-112.

Polemika M. Gross – B. Đurđev

Baveći se pitanjima historijske teorije i metodologije M. Gross je često nailazila na nerazumijevanje kolega povjesničara, a nerijetko je ulazila i u otvorene konfrontacije. Vjerojatno jedna od njenih najpoznatijih polemika, ona s Branislavom Đurđevim, objavljena je upravo u ČSP-u 1978. godine. Urednički odbor ČSP-a smatrao je da su diskusija i razmjena mišljenja o problemima metodologije povijesti posebno značajni za jugoslavensku historijsku znanost te su stoga objavili njihovu polemiku. Naime, referat M. Gross s novosadskog kongresa historičara Jugoslavije 1977. izazvao je različita reagiranja, a između ostalih se u sarajevskom časopisu *Dijalog* pojavila kritika tog referata iz pera B. Đurđeva, sveučilišnog profesora u Sarajevu.⁶⁶ Urednički odbor ČSP-a odlučio je prenijeti referat M. Gross i Đurđevljevu kritiku te je ujedno zamolio M. Gross da svoj odgovor Đurđevu objavi u istom broju, što je ona i učinila. Sva tri teksta objavljena su u istom, prvom broju 1978, u rubrici „Diskusija o problemima metodologije historije”.⁶⁷ Đurđev je još ranije davao negativne kritike knjizi *Historijska znanost*, a zatim je temperamentno istupio protiv referata M. Gross na kongresu povjesničara u Novom Sadu, te na kraju i pismeno reagirao u *Dijalogu*, ne čekajući da referat upozna u cjelini.⁶⁸ M. Gross je svoje izlaganje na kongresu završila sljedećim riječima, koje su vjerojatno najviše zasmetale Đurđevu:

Može se, dakle, reći da usmjerenje prema ‘novom’ još ne prevladava u jugoslavenskoj historiografiji. No splet uvjetovanosti: razina, koja je postignuta nakon trideset godina i ne podnosi više isključivo ‘događajnu’ historiju, razvoj antidogmatske marksističke teorije u Jugoslaviji i izvan nje, opće kretanje evropske historijske znanosti, nužnost da se historijska znanost društveno afirmira u borbi s antihistorijskim redukcionizmom i u Jugoslaviji – upućuju nas na to da postoji mogućnost postepenog prevladavanja ‘staroga’. Zato sam uvjerena da i naša historijska znanost stoji pred značajnim preobražajem koji će joj omogućiti da ostane na životu

pod uvjetom da se uloži sistematski napor za metodološko ‘osvješćivanje’ historičara i za metodološki odgoj mladih snaga.⁶⁹

Đurđev je smatrao da je „đuture data ocjena naše sadašnje historijske nauke u referatu Mirjane Gross u priličnoj mjeri neopravdana...”,⁷⁰ a najviše mu je smetalo što je ona „u svojoj (...) knjizi [*Historijska znanost*] Marxovo i Engelsovo poimanje historije stavila u ‘doba tradicionalne historije’, dok je, pored drugih ‘modernih’ pravaca, francusku strukturalnu historiografiju i sovjetsku historiografiju stavila u doba koje naziva ‘traženje novih putova’”.⁷¹ Đurđev zapravo „optužuje” M. Gross da koristi nemarksistički pristup u istraživanju:

Jedan dio tih uticaja novije građanske historijske misli nužno je morao nastati, jer je naše društvo otvoreno prema svijetu. U našoj nauci to se naročito pojavljivalo u borbi protiv postmarksističke shematike u shvatanju historije. Pri tome je jedan dio naših naučnika koji se bavi teoretskim pitanjima u društvenim naukama tobožnjom ‘marksističkom’ kritikom staljinističkih shvatanja udario i u temelje materijalističkog ‘shvatanja historije onakvog kakvog je dao izvorni marksizam’.⁷²

Đurđev je svoju kritiku zaključio tvrdnjom da je „savremeno marksističko shvatanje historije zasnovano na izvornom marksizmu (...), ipak, put kojim treba da pođe naša historiografija da bi izašla iz krize”.⁷³

U tekstu „Je li historija društvena ili prirodno-historijska znanost?” M. Gross je s velikom dozom ironije odgovorila Đurđevu. Pošto je njegova kritika bila prilično „klimava”, M. Gross je vrlo lako obranila svoje stavove. Đurđev je tvrdio da historijska znanost mora istraživati „razvitak naroda i nacija” kao „prirodno-istorijski proces” te tako postati „prirodno-istorijska nauka”. M. Gross je pak smatrala da historijska znanost mora istraživati povijest ljudskih društava i da je stoga nužno sustavno izgrađivati metoda oruđa u interesu podizanja vlastite znanstvene razine i svoga opstanka kao samostalne discipline.⁷⁴ M. Gross se prilično oštro osvrnula na Đurđeva kao autora tvrdeći da on pretvara svoje nabacene misli u apsolutne istine, da je sam sebe počeo smatrati jedinim

66 *Dijalog*, Časopis za filozofiju i društvenu teoriju (Sarajevo), 3/1977, str. 115-129.

67 M. Gross, „Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije”, str. 71-89; Branislav Đurđev, „Strukturalizam i ‘kriza historije’ (Povodom VII kongresa historičara u Novom Sadu)”, str. 91-104; M. Gross, „Je li historija društvena ili prirodno-historijska znanost?”, str. 105-129; M. Gross na ovu polemiku osvrnula se i dvadesetak godina kasnije u uvodu svoje knjige *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb 1996¹, 2001². Vidi drugo izdanje, str. 13-14.

68 M. Gross „Je li historija društvena ili prirodno-historijska znanost?”, str. 105.

69 M. Gross, „Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije”, str. 89.

70 B. Đurđev, „Strukturalizam i ‘kriza historije’”, str. 95.

71 Isto.

72 Isto, str. 91.

73 Isto, str. 104.

74 M. Gross, „Je li historija društvena ili prirodno-historijska znanost?”, str. 106.

pravim interpretom izvornoga marksizma te da uz to nije pratio kretanja ni u „marksologiji“ ni u historijskoj znanosti:

Jedino je svake pete godine pročitao dva do tri referata iz sekcije za metodologiju međunarodnih kongresa historičara, s kojima bi polemizirao, poučavajući njihove autore o 'pravom' značenju Marxova shvaćanja o povijesti kao prirodno-povijesnom procesu.⁷⁵

Đurđev je kritizirao knjigu M. Gross isticanjem da samo otvara dileme, a da ne nudi i rješenja i da je njena knjiga zapravo bezvrijedna kompilacija. U tome je M. Gross vidjela i osnovni izvor neslaganja s Đurđevom. Smatrala je da povjesničar koji na temelju nekoliko Marxovih citata stvara sveobuhvatnu teoriju ne može razumjeti drugoga povjesničara koji nastoji postaviti na dnevni red važna historijska pitanja i pripremiti proces njihova kolektivnog i dugotrajnog rješavanja. Bila je svjesna da će Đurđev u jugoslavenskoj historiografiji naći mnogo istomišljenika jer će, piše M. Gross, „malo tko poreći 'originalnost' historičaru koji u svom članku prepričava pet dotada nepoznatih dokumenata, ali će mnogi postaviti pitanje 'originalnosti' u vezi s historičarem koji prvi put u našoj historiografiji pokušava dati osnovne informacije o suvremenom kretanju u 'velikim' historiografijama“.⁷⁶ Zaista, problem koji je ovdje naznačila M. Gross problem je koji se i danas može detektirati u našoj historiografiji, a to je pitanje izvornosti znanstvenoga rada.

Mirjana Gross i „sljedbenici“

U ovom, uvjetno rečeno, „zamahu“ teorije i metodologije historije u ČSP-u, M. Gross imala je višestruki doprinos. Osim njenih već predstavljanih radova, u ČSP-u su objavljeni i radovi njenih studenata odnosno doktoranada. Prvo je u drugom broju iz 1977. godine, u rubrici „Problemi metodologije historije“ objavljen rad Maria Streche „O pitanju metodoloških obrazaca hrvatske historiografije u 19. stoljeću“ koji je napisan za kolegij „Metodologija historije“ koji je M. Gross vodila na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.⁷⁷ Strecha razmatra pitanje razvoja istraživačke prakse u hrvatskoj historiografiji, ali njegovi zaključci nisu rezultat sistemske analize (što sam autor naglašava)

⁷⁵ Isto, str. 107.

⁷⁶ Isto, str. 123.

⁷⁷ Mario Strecha, „O pitanju metodoloških obrazaca hrvatske historiografije u 19. stoljeću“, ČSP, 9/1977, br. 2, str. 67-76.

nego se temelje isključivo na izjavama pojedinih historičara o načelima historijskog istraživanja.

Iste godine, u sljedećem broju objavljen je još jedan referat napisan za isti kolegij, a radi se o tekstu Ive Goldsteina „O odnosu historije i sociologije u nekim sociološkim udžbenicima“.⁷⁸ Goldstein je tu uputio kritiku kolegama sociolozima tvrdeći da „historija u 20. stoljeću prestaje biti nauka o pojedinačnom, ali [da] to još neki naši sociolozi ne uviđaju.“⁷⁹ O samim povjesničarima smatrao je da bi se „moralno zalagati za 'novu historijsku znanost' – za onu znanost koja će proučavati društvene strukture, a ne samo pojedinačne događaje“.⁸⁰ Vjerovao je da bi time sociologija i druge društvene znanosti imale manje argumenata kojima su historiji osporavali identitet zasebne društvene znanosti, odnosno da bi sociolozi prestali historiju smatrati samo ilustracijom svojih teorija.⁸¹

Ivo Goldstein autor je još nekoliko radova. U dvobroju (2-3) iz 1979. objavljen je njegov rad o metodološkim značajkama sinteza povijesti narodnooslobodilačke borbe (NOB) u Jugoslaviji.⁸² U njegovom izboru radova o NOB-u koje je smatrao sintetičkim, pokušao je u kratkim komentarima opisati njihov metodološki pristup. Konstatirao je da je većina tih sinteza uglavnom događajno opisivala pitanja NOB-a, te da je takav je pristup zastario.⁸³ Godine 1980. objavljena su još dva njegova rada. U prvom broju 1980. dao je kraći pregled 50 godina povijesti časopisa *Annales* (1929-1979), za koji je smatrao da najveću znanstvenu vrijednost donosi upravo u prilogima u kojima se tematizira historijska teorija i metodologija.⁸⁴ U trećem broju 1980. objavljen je njegov referat, također izrađen na kolegiju „Metodologija historije“ M. Gross. U tekstu aktualizira pitanje objektivnosti i subjektivnosti u historijskom istraživanju, a referirao se prvenstveno na dvije njemačke zbirke članaka posvećene metodologiji historije.⁸⁵ Goldstein je upozorio na bitnu razliku između francuskog i njemačkog pristupa teoriji. Dok francuski povje-

⁷⁸ Ivo Goldstein, „O odnosu historije i sociologije u nekim sociološkim udžbenicima“, ČSP, 9/1977, br. 3, str. 107-113.

⁷⁹ Isto, str. 108.

⁸⁰ Isto, str. 113.

⁸¹ Isto.

⁸² I. Goldstein, „Metodološke značajke sinteza povijesti narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji“, ČSP, 11/1979, br. 2-3, str. 137-146.

⁸³ Isto, str. 138.

⁸⁴ I. Goldstein, „Annales, 1929-1979“, ČSP, 12/1980, br. 1, str. 185-189.

⁸⁵ I. Goldstein, „Gledišta o objektivnosti i subjektivnosti u historijskom istraživanju prema novim njemačkim izdanjima“, ČSP, 12/1980, br. 3, str. 131-137. Radilo se o zbirkama *Historische Objektivität*, Göttingen 1975. i *Objektivität und Parteilichkeit*, München 1977.

sničari teoretska razmatranja uključuju u svoju historičarsku raspravu, pa njihovi nazori proizlaze direktno iz proučavanja nekog perioda ili oblasti ljudskog djelovanja, zapadnonjemački povjesničari pišu specijalne rasprave ili knjige posvećene metodološkim problemima historije.⁸⁶ Goldstein postavlja pitanje je li historijska spoznajna metoda, u usporedbi s metodama tzv. egzaktnih znanosti, manje vrijedna i zaključuje da se svaka znanost ili pojedine grupe znanosti služe različitim metodama spoznaje subjekta koje su međusobno neusporedive.⁸⁷

Neven Budak još je jedan u nizu studenata M. Gross koji su objavljivali tekstove o teoriji i metodologiji historije. U prvom broju ČSP-a iz 1980. godine pisao je o iskustvima američkih povjesničara u korištenju kvantitativnih metoda u historijskim istraživanjima.⁸⁸ Zaključuje da su se kvantitativne metode, iako relativno nove, pokazale vrlo korisnima u istraživanju te navodi da su upravo 1980. godine u Hrvatskoj započela prva istraživanja pomoću kompjutera. S tim u vezi bilo je potrebno, uz praktično ovladavanje nekim tehnikama, upoznati se i s metodološkim problemima vezanim uz takav rad, što je bila Budakova intencija.⁸⁹

N. Budak pisao je i o upotrebi kategorije procesa u historijskom istraživanju.⁹⁰ Istaknuo je da se u našoj historiografiji uglavnom nije obraćala pažnja na točno utvrđivanje pojmova bitnih za metodološki pristup historičara istraživačkom radu. Stoga je vrlo zanimljivim smatrao vidjeti kako se njemački historičari pokušavaju približiti definiciji pojma „proces“, što je okosnica njegovog teksta. To je smatrao važnim „zato što je riječ o okvirnom pojmu o kojemu mora razmišljati svaki historičar koji se želi baviti ne samo opisom pojedinačnih neponovljivih događaja, već želi istraživati složenije povijesne činjenice“.⁹¹

Godine 1980. objavljen je i tekst Zlatka Matijevića koji je također nastao kao referat na kolegiju M. Gross. Radi se o tekstu „Povijest kao historijska društvena znanost“, u kojem je Matijević prikazao rad Hans-Ulricha Wehlera, jednog od najznačajnijih povjesničara iz kruga Bielefeldske škole.⁹² Ustvrdio je da Wehler misli da je „prava zadaća

suvremene historijske društvene znanosti poredbeni analiza privrede, društva i vlasti, te stoga historijska znanost nužno potrebuje ekonomiju, sociologiju i političku znanost s njihovim teorijama“.⁹³

Strani autori

U promatranome razdoblju u ČSP-u su, iako dosta rijetko, objavljivani i članci stranih autora. U prvom broju 1974. objavljen je članak poznatog francuskog povjesničara François Fureta.⁹⁴ Furet razmišlja o novim orijentacijama u suvremenoj historiografiji i uočava prelazak s koncepcije povijesti kao priče prema koncepciji povijesti kao problema. Tim prelaskom, smatra Furet, povjesničar „konstruira svoj predmet istraživanja određujući ne samo razdoblje i cjelokupnost događaja, nego i probleme tog razdoblja i tih događaja“.⁹⁵ Pri tome povjesničar „ne može izbjeći izvjesnom minimumu izričite konceptualne obrade: dobro pitanje, dobro postavljen problem, znače više – a vrlo su malobrojni! – nego spretnost i strpljivost pri utvrđivanju nepoznate ali marginalne činjenice“.⁹⁶

U drugom broju 1975. godine objavljen je članak Michaela Mitterauera.⁹⁷ Uredništvo ČSP-a zamolilo je M. Mitterauera, tadašnjeg predstojnika Instituta za socijalnu i ekonomsku historiju i šefa katedre za Socijalnu historiju Sveučilišta u Beču da u ČSP-u objavi članak o položaju ekonomske i socijalne historije u Republici Austriji. Od samog članka važnijim mi se čini prikazati motivaciju uredništva časopisa koja je razvidna iz sljedećih redaka:

U teškoj bitki da većina naših historičara spozna životnu potrebu naše struke, da se postupno pokrene s temelja događajne historije prema strukturalnoj historiji (tj. od istraživanja pojedinih političkih i ekonomskih događaja do proučavanja društvenih struktura), kao poticaj može poslužiti i prodor jedne povijesno uvjetovane naročito konzervativne i tradicionalne historiografije, kao što je austrijska, na području tzv. 'ekonomske i socijalne' historije.⁹⁸

86 Isto, str. 131.

87 Isto, str. 136-137.

88 Neven Budak, „O pitanju kvantitativnih metoda u historijskim istraživanjima na temelju nekih američkih iskustava“, ČSP, 12/1980, br. 1, str. 191-196.

89 Isto, str. 191.

90 N. Budak, „O upotrebi kategorije procesa u historijskom istraživanju“, ČSP, 13/1981, br. 1, str. 71-76.

91 Isto, str. 71.

92 Zlatko Matijević, „Povijest kao historijska društvena znanost“, ČSP, 12/1980, br. 3, str. 139-142.

93 Isto, str. 142.

94 François Furet, „Od povijesti-priče do povijesti-problema“, ČSP, 6/1974, br. 1, str. 95-100 (članak je iz rukopisa na francuskom jeziku prevela Zlata Knezović).

95 Isto, str. 97.

96 Isto.

97 Michael Mitterauer, „O položaju ekonomske i socijalne historije u Austriji“, ČSP, 7/1975, br. 2, str. 61-70 (iz rukopisa s njemačkog prevele Cvetka Knapić-Krhen i Mirjana Gross).

98 Isto, str. 61.

Uredništvo je Mitterauerov izvještaj smatralo dragocjenim i stoga što su ta istraživanja austrijskih kolega obuhvaćala područje Habsburške Monarhije, što je svakako trebalo biti zanimljivo i povjesničarima u Hrvatskoj.⁹⁹ Mitterauer je izrazio dosta kritičan stav prema stanju ekonomske i socijalne historije u Austriji tvrdeći da joj je „očigledna potreba radikalne nove orijentacije“.¹⁰⁰

Jedan od najpoznatijih stranih autora objavljenih u ČSP-u jest Eric J. Hobsbawm čiji je članak „Revolucija“ objavljen 1976. godine.¹⁰¹ Hobsbawm u članku nastoji upozoriti na tri moguća gledanja na odnos revolucija s komparativnim i generalnim istraživanjem. Njegovo je stajalište da se historijsko istraživanje revolucija ne može korisno odvojiti od posebnih povijesnih razdoblja u kojima se revolucije događaju te da se nikad ne može potpuno odvojiti od pišćevih političkih uvjerenja. Nehistorijskom smatra svaku verziju stava da se revolucija uvijek može izbjeći ako se stvaralački potencijal političke organizacije može realizirati.¹⁰²

Godine 1978. Günter Schödl, asistent na Sveučilištu u Erlangenu, odazvao se molbi Uredničkog odbora ČSP-a da obavijesti čitaoce o novim kretanjima u historijskoj znanosti SR Njemačke.¹⁰³ Namjena njegova članka bila je da obavijesti o novim razvojnim tendencijama njemačkog istraživanja Njemačkog Carstva, zbog čega je u njemu jače istaknuo povezanost „kritike historizma – strukturalne historije – historijske društvene znanosti“ nego što to odgovara stvarnosti njemačke historije. Zbog toga je samo kratko spomenuo novosti koje se odnose na njemačku historijsku znanost kao cjelinu (npr. uspon demografske historije, trend prema kvantitativnim metodama, diskusiju o osnovama historijske znanosti), organizatorske, institucionalne podatke i podatke o visokoškolskoj politici i razvitak historije u DDR-u. Privrednu i socijalnu historiju obradio je samo u vezi s političkom historijom.¹⁰⁴

99 Isto.

100 Isto, str. 70.

101 Eric J. Hobsbawm, „Revolucija“, ČSP, 8/1976, br. 2-3, str. 51-80; M. Gross je u istom broju objavila članak „O novim pristupima istraživanju revolucija“ koji je zapravo više najava Hobsbawmova članka (izlaganja na kongresu). Smatrala je da taj članak sadrži „nove spoznaje o razvojnim tendencijama historijske znanosti i o fenomenu revolucija koje mogu biti korisne i praksi jugoslavenskih historičara.“ M. Gross, „O novim pristupima istraživanju revolucija“, ČSP, 8/1976, br. 2-3, str. 50.

102 Eric J. Hobsbawm, „Revolucija“, str. 53.

103 Günther Schödl, „'Pruska-Njemačka' i saveznonjemačka historijska znanost“, ČSP, 10/1978, br. 1, str. 41-69.

104 Isto, str. 41.

Ovaj pregled stranih autora završava s drugim brojem iz 1983. u čijoj su rubrici „Problemi metodologije historije“ objavljena čak tri teksta od kojih su dva stranih autora. Prvi od ta tri teksta je zapravo uvodnik M. Gross za iduća dva teksta odnosno autora. Radi se o člancima Fernanda Braudela i Pierra Vilara.¹⁰⁵ Neću ulaziti u analizu ova dva članka nego ću prenijeti mišljenje M. Gross koje zasigurno ponajbolje detektira značaj tih autora i njihovih tekstova, a ujedno pojašnjava i motivaciju uredništva ČSP-a. Svoj uvodnik započela je ovako:

Čitaocima je poznato da je uredništvo ČSP nastojalo pružiti što više obavijesti o suvremenim metodološkim kretanjima u historijskoj znanosti. Zato se pojavila želja da se posredne informacije dopune živom riječi onih historičara koji su otvarali nove putove, izazivali diskusije i uopće imali značajno mjesto u procesu redefinicije historijske znanosti.¹⁰⁶

M. Gross je Braudelov članak o „dugom trajanju“ (iz 1958. godine) smatrala ključnim za uzlet „analista“, ali i za konstituiranje „nove“ historije. U njemu vidi poziv na diskusiju s društvenim znanostima, ali ujedno i obranu prava historije da istražuje društvene strukture, a ne samo događaje. Tako shvaćen Braudelov članak jedan je od međaša i u borbi protiv tzv. događajne historije, tj. shvaćanja historije isključivo kao nizanja pojedinačnih, neponovljivih činjenica-događaja, precizno utvrđenih na temelju izvora.¹⁰⁷

Francuski marksistički ekonomski povjesničar i stručnjak za španjolsku povijest 19. stoljeća P. Vilar bio je značajan u obrani historije kao znanosti od strukturalizma. Ovim člankom Vilar je pokušao pokrenuti „dijalog“ s Louisom Althusserom¹⁰⁸ koji je pokrenuo „ofenzivu ahistorijskog strukturalizma“ pred kojim su se počeli povlačiti i predstavnici škole *Anala*. Vilar je ujedno kritizirao i pojednostavnjene tvrdnje dogmatskog marksizma koje nisu proizlazile iz historijskog istraživanja. Smatrao je da su brojni historičari, solidni istraživači, „više marksisti nego što misle, dok su drugi, koji ne provjeravaju svoje teorije, to manje

105 M. Gross, „Braudel i Vilar – dva predstavnika francuske historiografije“, ČSP, 15/1983, br. 2, str. 93-97; Fernand Braudel, „Historija i društvene nauke. Dugo trajanje“, ČSP, 15/1983, br. 2, str. 99-122; Pierre Vilar, „Marksistička historija, historija u izgradnji“, ČSP, 15/1983, br. 2, str. 123-151.

106 M. Gross, „Braudel i Vilar – dva predstavnika francuske historiografije“, str. 93.

107 Isto, str. 94.

108 Francuski marksistički filozof strukturalist Louis Pierre Althusser (1918-1990). Opširnije vidi: „Louis Althusser“, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/althusser/> (pristup ostvaren 12. 12. 2011).

nego što vjeruju",¹⁰⁹ iz čega i proizlazi Vilarovo temeljno shvaćanje da je prava marksistička historija tek u izgradnji.¹¹⁰ M. Gross je u prijevodu Vilarova članka vidjela važan poticaj jugoslavenskim povjesničarima koji su sebe smatrali marksistima iako uopće nisu razmišljali o pitanju primjene marksističke metode. Ona se nadala da će takvi povjesničari nakon ovog članka „malo razmisliti o svojem zanatu”.¹¹¹ Smatra da je koristan i „radi one naše žučljivo ahistorijske klime koja ograničava historiju na priču o nedavnim događajima, na ideologiju s isključivom zadaćom da opravda određene današnje vladajuće potrebe i ideologije”.¹¹²

Tih nekoliko prikazanih stranih autora pokazuje da je, iako rijetko, čitatelj ČSP-a mogao u domaćem časopisu pročitati i članak nekog stranog autora. Njihova malobrojnost onemogućavala je dublje direktne uvide u svjetsku historiografiju, ali je taj nedostatak uvelike nadoknađivala M. Gross svojim čestim osvrtima na stranu produkciju.

Novi impulsi u *Historijskom zborniku* i stagnacija u *Časopisu za suvremenu povijest* (1983-1990)

Kao što je ranije spomenuto, kad su u pitanju radovi iz historijske teorije i metodologije, u HZ-u je vladala gotovo tridesetogodišnja „šutnja” koja je konačno završila 1983. godine. Tada je, naime, objavljen znanstveni članak (pregledni) Mladena Švaba koji je uvršten u rubriku „Diskusija” jer se autor zapravo kritički osvrnuo na knjigu M. Gross *Historijska znanost*.¹¹³ Švab je M. Gross priznao veliki trud, ali je smatrao da „svrha na putu k novoj historiji, kojoj je podređen veliki prostor u knjizi (...) nije u skladu s mogućnošću primjene na sva razdoblja i sve probleme koji proizlaze iz potreba bavljenja totalitetom povijesti”.¹¹⁴ Zanimljivo je da M. Gross na tu kritiku nije odgovorila (barem ne u HZ-u ili ČSP-u).

U drugoj polovici 80-ih u HZ-u se povećao broj radova o teoriji i metodologiji historije, pa je tako od 1985. do 1990. objavljeno ukupno deset radova. Godine 1985. M. Gross objavljuje članak „Machiavelli ili mladost historije” u kojem se osvrće na važnost Machiavellija kao

109 M. Gross, „Braudel i Vilar – dva predstavnika francuske historiografije”, str. 95.

110 Isto, str. 96.

111 Isto.

112 Isto.

113 Mladen Švab, „Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross *Historijska znanost*”, HZ, 36/1983, str. 215-236.

114 Isto, str. 236.

historičara koji je iza sebe ostavio „značajno i raznovrsno djelo u okviru obrazaca humanističke historiografije kao književne vrste”.¹¹⁵ Naglasila je i njegov utjecaj na pojavu Rankeove eruditsko-genetičke historiografije jer je Ranke upravo kroz kritiku metoda Machiavellija i drugih njemu bliskih autora sustavno izložio svoju novu metodologiju.¹¹⁶

U istom broju objavljen je i članak Ive Goldsteina pod naslovom „O suvremenom trenutku hrvatske historijske znanosti” u kojem autor nastoji prikazati trenutačno stanje hrvatske historiografije u pogledu teorije i metodologije historije.¹¹⁷ Navodi da prije objave knjige M. Gross (*Historijska znanost*) većina hrvatskih i jugoslavenskih historičara nije znala gotovo ništa o pitanjima teorije i metodologije historije, te da je upravo ta knjiga dala poticaj hrvatskoj historiografiji za „očigledan napredak u metodološkom pogledu”.¹¹⁸ Goldstein u članku ukratko prikazuje metodološke obrasce nekoliko istraživača (Mate Suić, Tomislav Raukar, Mirjana Gross, Miroslav Bertoša, Ivan Jelić, Dušan Bilandžić) za koje smatra da su napravili odmak od tradicionalne te ujedno značajne iskorake prema „društvenoj historiji”.¹¹⁹ Naglasio je da ti i drugi povjesničari takvog usmjerenja nailaze na značajne prepreke – stav javnosti – u kojoj je i dalje ukorijenjen tradicionalistički pristup povijesti. Mišljenja je da se „za novu historijsku znanost treba ‘boriti’ i u javnosti, a ne samo u profesionalnim krugovima”.¹²⁰ Istaknuo je potrebu široke rasprave povjesničara o vlastitim, praktičnim istraživačkim iskustvima, kao i potrebu snažnijeg prodora u nehistorijske časopise, u tjednike i tisak. Da bi se takvi ciljevi dostigli, trebalo bi, prema Goldsteinu, poboljšati i stil pisanja, jer „suhoparno i dosadno ne bi smjelo biti jednakost za znanstveno”.¹²¹

Godine 1986. M. Gross je u HZ-u u rubrici „Iz povijesti historiografije” objavila članak „Brodelijanski svijet”, nekrolog F. Braudelu, ali ujedno i prikaz njegovih teorija i metodologije kao i autoričin vlastiti pogled na istu tematiku.¹²² M. Gross se na kraju članka pita da li će nakon odlaska F. Braudela doći i kraj „ere metodologije”.¹²³ U istom broju i

115 M. Gross, „Machiavelli ili mladost historije”, HZ, 38/1985, str. 241-250, 243.

116 Isto, str. 250.

117 I. Goldstein, „O suvremenom trenutku hrvatske historijske znanosti”, HZ, 38/1985, str. 251-255.

118 Isto, str. 251.

119 Isto, str. 254.

120 Isto.

121 Isto, str. 254-255.

122 M. Gross, „Brodelijanski svijet”, HZ, 39/1986, str. 253-261.

123 Isto, str. 260.

istoj rubrici objavljen je i rad N. Budaka „Suvremena austrijska socijalna historija“ u kojem se osvrnuo na teorijska i metodološka strujanja u austrijskoj socijalnoj historiji, smatrajući da je upravo to najprogresivniji dio historijske znanosti u toj državi.¹²⁴

Tomislav Raukar autor je rada „Hrvatsko srednjovjekovlje između tradicionalne i društvene povijesti“ u kojem se kritički osvrće na prvo izdanje *Historije naroda Jugoslavije* (HNJ) (prva knjiga 1953, druga 1959).¹²⁵ Raukar detaljno analizira metodologiju kojom je rađeno prvo izdanje HNJ i zaključuje da je ona zastarjela, pogotovo što se istom metodologijom planiralo pisati i drugo izdanje toga djela. I kod Raukara je jasna tendencija da se u historijskom istraživanju napusti metodologija tradicionalne historije i da se istraživanja usmjere prema istraživanju društvene povijesti.

U kakvom je stanju tadašnja hrvatska/jugoslavenska historiografija na polju teorije i metodologije donekle osvjetljava i osvrt Zdenke Janeković-Römer na okrugli stol „Metodološki problemi savremene istorije“ koji je održan u Beogradu 1985.¹²⁶ Z. Janeković-Römer je sa žaljenjem konstatala da je „glavni ton“ ovome skupu davala upravo tradicionalna historija. Smatrala je da „kretanja u svjetskoj znanosti jasno svjedoče da historijsko istraživanje, ako želi biti znanstveno, mora biti teorijski i metodološki zasnovano“, ali da „usprkos tome, većina izlagača izražava zazor od teorije“.¹²⁷ Z. Janeković-Römer navodi da, primjerice, „Branislav Đurđev kao metodološki pristup nudi ‘jednostavnu objektivnost’ (zdravi razum?), naglašavajući da ta metoda proizlazi iz ‘Marxovog prirodno-istorijskog prilaza problemima istorije’“.¹²⁸ Navela je da je jedini od autora koji je na tome skupu dao cjelovitu sliku metodološkog stanja jugoslavenske historijske znanosti i pri tome ponudio neka rješenja bio Slobodan Branković koji je naveo da „jugoslavensku historiografiju obilježava teorijsko siromaštvo i nedovoljno razvijena metodologija“.¹²⁹ Istaknula je da je to siromaštvo teorije u uskoj vezi s izolacijom jugoslavenske historiografije, „jer nedovoljno poznavanje

svjetskih tokova u našoj znanosti sprečava njezin prodor naprijed, dalje od događaja“.¹³⁰

Historijski zbornik je 1988. godine u rubrici „Diskusije“ objavio još jedan članak Ive Goldsteina koji je nastojao teorijski objasniti pojam „periodizacije“ u historijskoj znanosti.¹³¹ Goldstein smatra da je periodizacija, kao „postupak distribuiranja povijesnih događaja prema nekim shematičnim jedinstvima koja historičar uspostavlja na temelju vlastitog znanstvenog viđenja“, nužan dio povjesničareve teorijske koncepcije.¹³² Opet naglašava ono nastojanje da treba „pomaknuti cilj istraživanja od pojedinačne činjenice prema društvu, od opisa prema objašnjenju“.¹³³

U istom broju, u rubriku „Iz povijesti historiografije“, uvršten je pregledni rad Dragutina Pavličevića „O metodološkim nazorima Vjekoslava Klaića“.¹³⁴ Pavličević je Klaića smatrao jednim od prvih hrvatskih povjesničara koji se bavio i teorijom historije, što potkrepljuje njegovim rektorskim govorom iz 1902. godine u kojem je Klaić sažeo svoja metodološka shvaćanja o mjestu i ulozi historijske znanosti, o metodologiji znanstvenog rada, ulozi личности u historiji i filozofiji povijesti. Pavličević drži da je Klaić, „zajedno sa Šišićem predstavljao vrhunski domet hrvatske historijske znanosti genetičkog smjera toga doba“, te da su Klaiću u metodološkom smislu najbliži bili povjesničari njemačkog govornog područja poput Ernsta Bernheima i Johanna Gustava Droysena od kojih je najviše i preuzimao svoje teorijske postavke, odbacujući pri tome pozitivističke i sociološke teorije francuskih i engleskih znanstvenika, osobito Augustea Comtea.¹³⁵

U broju iz 1989. godine Z. Janeković-Römer objavila je rad „Pristup problemu obitelji i roda u domaćoj i stranoj medijevistici“ u kojem konstatira da je „u posljednje vrijeme primjetan pomak u smjeru proučavanja totaliteta društva“, da se „prihvaćaju novi metodološki postupci i koriste spoznaje različitih disciplina“.¹³⁶ U istom broju Mario Strecha osvrnuo se na časopis *Naše teme* koji je u jednom svom broju objavio

130 Isto.

131 I. Goldstein, „O etapama u razvoju hrvatskog društva i o periodizaciji hrvatske povijesti do 13. stoljeća“, *HZ*, 41/1988, str. 253-279.

132 Isto, str. 253.

133 Isto.

134 Dragutin Pavličević, „O metodološkim nazorima Vjekoslava Klaića“, *HZ*, 41/1988, str. 281-297.

135 Isto, str. 295.

136 Z. Janeković-Römer, „Pristup problemu obitelji i roda u domaćoj i stranoj medijevistici“, *HZ*, 42/1989, str. 171-182., 181.

124 Neven Budak, „Suvremena austrijska socijalna historija“, *HZ*, 39/1986, str. 263-270.

125 Tomislav Raukar, „Hrvatsko srednjovjekovlje između tradicionalne i društvene povijesti“, *HZ*, 40/1987, str. 309-337.

126 Zdenka Janeković-Römer, „Metodološki problemi savremene istorije – saopštenja sa okruglog stola održanog 17. i 18. decembra 1985. u Beogradu, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1987“, *HZ*, 40/1987, str. 403-405.

127 Isto, str. 404.

128 Isto.

129 Isto, str. 405.

priloge sa znanstvenog skupa posvećenog Mediteranu.¹³⁷ Strecha je pokušao prikazati Braudelov Mediteran sa stajališta brodelijanske historije „dugoga trajanja“.¹³⁸

Dok je druga polovica 80-ih u HZ-u donijela nove „impulse“, ČSP-u je donijela značajno opadanje, jer su nakon 1983. objavljena samo tri rada iz teorije i metodologije. Tek je u prvom broju iz 1987. u rubrici „Diskusija“ objavljen tekst M. Gross „Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?“.¹³⁹ Radi se o stenogramu njenog izlaganja na znanstvenom skupu Društva jugoslavenskih historičara (savjetovanje pri početku rada na projektu „Historija naroda i narodnosti Jugoslavije“, koje je održano 1987. u Zagrebu) i dodatnim komentarima i odgovorima drugim sudionicima. M. Gross je istakla da pred domaćim (jugoslavenskim) povjesničarima u radu na HNJ stoje tri moguća metodološka pristupa. Prvi je tradicionalna politička historija, onako kako je nastala u 19. stoljeću, dakle nabranje političkih događaja s određenim dodacima iz kulturne i socijalne historije, a kao uzor za to je Šišićev *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*.¹⁴⁰ Drugi metodološki pristup je onaj koji je sama koristila pišući zajedno s drugim autorima *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*. (1968).¹⁴¹ M. Gross taj pristup objašnjava ovako: „Politička je historija središte, dakle ona u strukturi povijesnog života ima neki privilegirani položaj uz određena društveno-ekonomska objašnjenja.“¹⁴² Ali niti taj pristup nije rješenje. Treći metodološki pristup koji ona zagovara jest „usmjerenje prema društvenim procesima“. Ona naglašava da se radi o „usmjerenju“, jer:

(...) svi smo načistu da naša historiografija, jasno, još nije na takvoj razini da bismo sada mogli reći da želimo doista temeljito obraditi bitne društvene procese. Naprosto za to nema podloge u istraživanju ni u metodološkoj razini. Ali ono što je važno jest to da se usmjerimo prema istraživanju složenih povijesnih činjenica...¹⁴³

137 *Naše teme: časopis za društvena pitanja*, 33/1989, br. 5.

138 M. Strecha, „Mediteran u historiji 'dugog trajanja', 'Naše teme', časopis za društvena pitanja, god. XXXIII, br. 5, Zagreb 1989“, *HZ*, 42/1989, str. 311-319.

139 M. Gross, „Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?“, ČSP, 19/1987, br. 1, str. 79-101.

140 Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda: od najstarijih dana do godine 1873*, Zagreb 1916.

141 Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb 1968.

142 M. Gross, „Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?“, str. 84.

143 Isto.

U svome komentaru M. Gross je odgovorila na brojne kritike koje su joj upućivane i to: Simi Ćirkoviću, Bogi Grafenaueru, Bogumilu Hrabaku, Dragoslavu Jankoviću, Čedomiru Popovu, Reneu Lovrenčiću, Ljubi Bobanu i Smiljani Đurović.¹⁴⁴ U tekstu se nazire i njeno razočarenje kolegama povjesničarima, ali i općim stanjem jugoslavenske historiografije, što najbolje oslikavaju sljedeće riječi:

Odazvala sam se molbi Znanstvenog vijeća projekta da za savjetovanje u vezi s početkom rada na 'Historiji naroda i narodnosti Jugoslavije' napišem kratki metodološki referat u uvjerenju da se od mene očekuje upravo plaidoyer za usmjerenje prema 'sintezi'. (...) Uvjerjenje što sam ga izrazila na početku svoga usmenog izlaganja na tom savjetovanju, da postoji konsenzus u vezi s metodološkim usmjerenjem, pokazalo se doista krajnje naivnim. Jedina mi je isprika za tu pogrešnu procjenu što sam u susretima, pogotovu s mlađim historičarima, stekla iskustvo da i oni misle kako je postepeno napuštanje događajne historije uvjet za unapređenje naše historiografije. Što se tiče same diskusije moram, iz vlastitoga kuta gledanja, konstatirati ovo: Nitko se nije usudio izravno braniti događajnu historiju ali je ona neizravnim putem doživjela masivnu obranu. (...) Već dvadesetak godina uvijek ponovo nailazim na iskustvo da neki historičari smatraju da je moje uvjerenje osobni napad na njih. Moja je greška što sam do ovog savjetovanja mislila da je takva osjetljivost ipak velikim dijelom prevladana.¹⁴⁵

Tekst je završila u prilično tmurnom tonu navodeći da je više puta upozoravala na nužnost odmaka od uske političke historije (ne od političke historije uopće), jer bi se moglo dogoditi da se politologija počne baviti političkom historijom, sociologija socijalnom, ekonomija ekonomskom historijom, ali kao retrospektivama, uglavnom bez upotrebe metode povjesničara. Smatrala je to opasnošću za opstanak historije kao znanosti jer bi se mogla pretvoriti u „puku ideologiju – priču za naše 'trojance' i druge fanatike“.¹⁴⁶

Posljednji radovi iz teorije i metodologije historije u promatranom periodu objavljeni su u trobroju ČSP-a 1989. u rubrici „Obavijesti o problemima metodologije historije“. To su tekstovi Damira Agičića o

144 Isto, str. 88-99.

145 Isto, str. 99-100.

146 Isto, str. 100.

Mediterranu¹⁴⁷ i Lydije Sklevicky o knjizi Petera Gaya *Freud za povjesničare*.¹⁴⁸

Agičić je, slično kao i M. Strecha u HZ-u,¹⁴⁹ dao sažet prikaz tematskog dijela časopisa *Naše teme* koji se odnosio na povjesničara F. Braudela osvrćući se najviše na pitanje Braudelove koncepcije triju društvenih vremena: „geografsko“ vrijeme ili „strukturna historija“, zatim društveno vrijeme ili „konjunkturalna historija“ i, na kraju, kratko vrijeme, vrijeme „događaja“.

L. Sklevicky naglašava Gayev stav da su svjetovi psihoanalize i historiografije veoma različiti, ali da povjesničari mogu pod utjecajem psihoanalize proširiti i obogatiti svoj osjećaj povijesne stvarnosti, odnosno koristiti psihoanalizu kao pomoćnu disciplinu profesije historičara. Rezimirajući Gayovu upečatljivu teorijsku elaboraciju psihoanalitičke historije, Sklevicky zaključuje da je on poima ne kao specijalnost nego samo kao orijentaciju koja je kompatibilna sa svim historiografskim žanrovima i koja povjesničaru ne nudi priručnik recepata već samo jedan drugačiji način viđenja prošlosti.¹⁵⁰

Zaključak

Promatrajući hrvatsku historiografiju druge polovice 20. stoljeća iz današnje perspektive rijetko se na dnevni red stavlja pitanje razvoja historije kao znanstvene discipline. Iako se promatra iz više gledišta, ocjene koje se daju uglavnom se bave pitanjem utjecaja tadašnje društvene, odnosno državno-partijske ideologije na historiografiju.¹⁵¹ Neki autori smatraju da je hrvatska historiografija u tom razdoblju doživjela značajne pomake i razvoj,¹⁵² drugi smatraju da nema značajniju vrijednost

jer drže da je pisana s ideološkim predznacima,¹⁵³ a neki se svrstavaju između ovih polova.¹⁵⁴

Pregled i analiza tekstova koji su tematizirali historijsku teoriju i metodologiju može nam mnogo reći o samom stanju tadašnje historijske znanosti. S obzirom da su monografije toga tipa bile prava rijetkost, za analizu mi se najpogodnijom učinila domaća periodična historiografska produkcija. Ograničujući se samo na dva, ali dva središnja i najznačajnija hrvatska historiografska časopisa, pokušao sam ponuditi jedan pogled na stanje hrvatske, odnosno jugoslavenske povijesne znanosti

razvoj upravo poslije 1945, a onu prijašnju naziva „lovištem žurnalista“. Drži da je upravo marksizam inspirirao čitav niz historiografija, otvarao brojne nove teme, zagovarao istraživanje društvenih struktura i omogućavao zaokret s političke i događajne prema historiji društva. Vidi diskusiju M. Streche u: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća*, 113-114; također i: M. Strecha, „Hrvatska historiografija – grana ideologije ili znanstvena disciplina o povijesti?“, *Hrvatska revija* 48/1998, sv. 4, str. 815-819. I. Goldstein pak govori o partijnosti u historiografiji navodeći da je teško donijeti nekakvu općenitu ocjenu o tome kako je funkcionirala ta „partijnost“ jer je socijalizam trajao 45 godina pa tako i socijalistička historiografija koja je doživjela mnoštvo promjena. Goldstein je dojma da se prostor slobode u pisanju vremenom širio, a kao najslikovitiji primjer navodi povjesničara Dušana Bilandžića koji je u svakom novom izdanju svoje knjige *Historija SFRJ*, širio prostore onoga o čemu je mogao govoriti i mijenjao je način, u smislu veće znanstvenosti onoga o čemu je govorio.“ I. Goldstein, „O partijnosti u doba socijalizma do revizionizma 90-ih: Ima li građanska historiografija šansu?“, u: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća*, 65. Sličnu interpretaciju Bilandžićevih djela daje i Hrvoje Matković, tvrdeći da je Bilandžić „prvi vrlo smiono dao kritički osvrt na socijalističku Jugoslaviju.“ No, Matković Bilandžića ipak drži iznimkom u tome vremenu. Hrvoje Matković, „Napomene uz proučavanje povijesti Jugoslavije“, *Hrvatska revija*, 4/1998, sv. 4, str. 830.

153 Vidi: Jure Krišto, „Stare i nove paradigme hrvatske historiografije“, *Društvena istraživanja*, 10/2001, br. 1-2(51-52), str. 165-189. Spomenuto Bilandžićevo djelo J. Krišto interpretira na izrazito drugačiji način od Goldsteina i Matkovića. On smatra da su autori poput Bilandžića, izbacujući određene izraze, reference i interpretacije, „koje su im ranije jamčile svjedodžbu komunističke i marksističke pravovjernosti“, nastojali nijekati „podložnost (svoje) historiografije ideologiji i politici“ i opravdavati „možebitna namjernika na njihove ranije radove“. J. Krišto, „Ideologija/politika i historiografija: primjer *Časopisa za suvremenu povijest* (1969.-1999.)“, str. 80.

154 Miroslav Bertoša smatra da je čitava jugoslavenska historiografija od 1945. do konca 80-ih bila „pod nadzorom“. Objašnjava da su postojale teme koje su bile zabranjene te da su suprotno tomu postojale teme koje su bile pretjerano potencirane (povijest partije, radničkog pokreta i sl.) no da „ideološki nadzor ipak nije uspio zatrti svijest, savjest i odanost pozivu koji su dosljedno prepoznavali svi vjerodostojni hrvatski povjesničari“. Prema Bertoši, to je dokaz da su povjesničari znali slijediti postulate svoje znanstvene discipline i da su samo u rijetkim slučajevima pravili režimske ustupke. Miroslav Bertoša, „Doba kliefobije: ideološke opsjene i osobna iskustva – neke uspomene na historiografiju druge polovice prošlog stoljeća“, u: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća*, str. 102-103, 107-108.

147 Damir Agičić, „Mediterran, Naše teme, broj 5, Zagreb 1989, 979-1095“, ČSP, 21/1987, br. 1-3, str. 225-230.

148 Lydia Sklevicky, „Peter Gay, Freud for Historians (Freud za povjesničare), Oxford University Press, New York/Oxford 1985.“, ČSP, 21/1987, br. 1-3, str. 231-235.

149 M. Strecha, „Mediterran u historiji „dugog trajanja“.

150 L. Sklevicky, „Peter Gay, Freud for Historians“, str. 234.

151 O tome opširnije vidi raspravu sa znanstvenog skupa objavljenju u: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, ur. Srećko Lipovčan, Ljiljana Dobrovšak, Zagreb 2005, str. 111-133; pogledati i članak Ive Banca „Rat prije rata: Raspad jugoslavenske historiografije“, u: *Cijena Bosne: članci, izjave i javni nastupi, 1992-1993*, Zagreb 1994, str. 14-33. O današnjem vrednovanju tadašnje historiografije u jugoslavenskom okviru vrijedi pogledati i zbornik radova *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ur. Vera Katz, Sarajevo 2007.

152 Tako M. Strecha tvrdi da je hrvatska historiografija o 19. i 20. stoljeću doživjela svoj

u razdoblju socijalizma. Spoznaje o broju, odnosno o zastupljenosti radova, dinamici objave, autorima, a ponajviše osvrst na sam sadržaj tih tekstova u značajnoj mjeri rasvjetljuju tadašnje stanje domaće historije.

Već je iz samog broja radova vidljiva njihova izrazito slaba zastupljenost. U 43 godišta *Historijskog zbornika* u samo 15 radova tretiraju se pitanja historijske teorije i metodologije (Prilog 1). Nešto bolju zastupljenost imao je *Časopis za suvremenu povijest* koji je u 22 godišta imao 30 takvih radova (Prilog 1). Ipak, i unutar takve siromašne produkcije možemo govoriti o različitim produkcijskim razdobljima, a u ovome radu izvršio sam podjelu na tri takva razdoblja. Prvo razdoblje obilježava „kratak“ i kvalitativno siromašan početak, ali i dugogodišnja nezastupljenost tih tema u *Historijskom zborniku*, koja je na kraju trajala punih 30 godina. Drugo razdoblje, o kojem bismo uvjetno mogli govoriti kao o razdoblju produkcijskog „zamaha“, vezano je za pojavu novog *Časopisa za suvremenu povijest* 1969. godine, u kojem je od početka 1970-ih počelo kontinuirano objavljivanje tekstova o historijskoj teoriji i metodologiji. Treće je razdoblje (druga polovica 1980-ih) obilježeno ponovnim „buđenjem“ u *Historijskom zborniku*, ali i stagnacijom u *Časopisu za suvremenu povijest*.

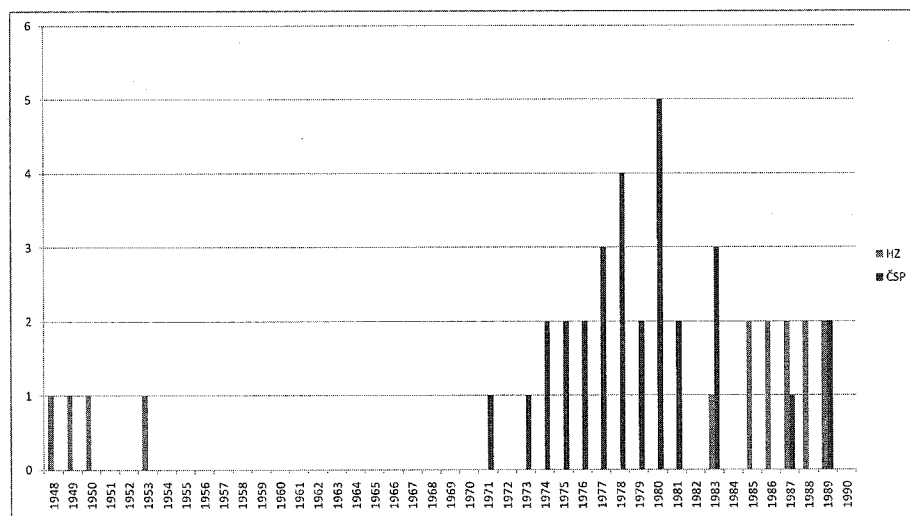
U takvoj produkcijskoj dinamici uočljiva je jedna konstanta. U najvećem broju radova većina autora ističe istu želju, a to je traženje pomaka s „tradicionalne“ na „društvenu historiju“, odnosno pomaka od istraživanja pojedinačnih događaja na istraživanje društvenih struktura i procesa. Taj lajtmotiv zapravo je odraz trendova u svjetskoj historiografiji, ponajviše u francuskoj koja je od pojave *Annales* imala primat u pitanjima historijske teorije i metodologije. To nam pokazuje da, iako produkcijski ograničena, naša tadašnja historiografija nije bila potpuno indiferentna prema svjetskim trendovima, odnosno prema razvoju koji se odvijao u svjetskoj historiografiji. Hrvatski i jugoslavenski povjesničari ipak su se, kroz *Historijski zbornik* i *Časopis za suvremenu povijest*, mogli informirati o novim smjerovima u svjetskoj historiografiji.

Kad su u pitanju autori koji su se bavili teorijom i metodologijom (Prilog 2), nabrojeno je ukupno 22 autora, od čega je 6 stranih. Već i površnim pregledom bibliografije koju donosim u prilogu (Prilog 3), vidljiv je izuzetan doprinos Mirjane Gross. Od ukupno 45 radova u oba časopisa njenih je čak 14 (Prilog 2), odnosno gotovo trećina. No, doprinos M. Gross nije samo u najvećem broju radova nego i utjecaju koji je imala na druge autore, pogotovo na mlađu generaciju povjesničara, prvenstveno njenih studenata odnosno doktoranada: Ive Goldsteina (6 radova), Nevena Budaka (3), Maria Streche (2), Zdenke Janeković-Römer (2), Zlatka Matijevića (1), Damira Agičića (1) (Prilog 2). Njenom zaslugom u

našim časopisima su objavljivani i tekstovi nekih stranih autora poput Erica Hobsbawma, Fernanda Braudela, Pierrea Vilara. Međutim, iako je u svojim studentima imala svesrdnu podršku i, tada se možda činilo sljedbenike i nastavljače, Mirjana Gross je kod svoje i starije generacije povjesničara često bila kritizirana i u stavovima usamljena. Njena „borba“ za pozicioniranje teorije i metodologije historije kao značajne teme u hrvatskoj/jugoslavenskoj historiografiji često je bila neshvaćena i osporavana. Usudio bih se reći da je ovakva sudbina zagwarantirana i onima koji i danas pokušavaju pitanja teorije i metodologije staviti na dnevni red različitih foruma naše struke. Ni danas nema sustavne brige za pitanja teorije i metodologije, jer se, kao i u doba Mirjane Gross, uglavnom sve svodi na inicijativu pojedinaca, a i tamo gdje se teorija i metodologija proklamira ona često ostaje upravo na proklamativnoj razini. U atmosferi u kojoj se neobjašnjivo zazire od teorije, povjesničar koji ustraje u propitivanju historijskih teorija i metoda postaje „usamljeni ratnik“ koji vodi svoje bitke, a nezainteresirana historiografija na kraju gubi rat. Čini mi se da velik broj problema s kojima se susretala historija u razdoblju socijalizma nije ni do danas riješen.

Na kraju, uspoređujući tretiranje teorije i metodologije u ta dva časopisa uočava se znatna razlika između njih. Iako u dvostruko kraćem razdoblju *Časopis za suvremenu povijest* objavio je dvostruko više tekstova o teoriji i metodologiji (omjer 30:15). Promatrajući taj podatak i provedenu analizu uočio sam jedan detalj, kuriozum, iz kojeg je proizišlo pitanje koje sam postavio i u diskusiji drugoga dana znanstvenoga skupa „Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena“, a to je pitanje odnosa Mirjane Gross i Jaroslava Šidaka. Naime, Mirjana Gross je za vrijeme Šidakova uređivanja *Historijskim zbornikom* (urednik je bio do 1984) u tom časopisu objavila samo jedan jedini tekst koji se odnosi na teoriju i metodologiju historije (radi se o ocjeni Toynbeejeve knjige iz 1953. godine). Gotovo sve svoje radove o tim temama objavljivala je u *Časopisu za suvremenu povijest*. Tek će nakon Šidakova odlaska s funkcije urednika M. Gross ponovno objavljivati takve tekstove i u *Historijskom zborniku*. Radi li se o slučajnosti, osobnom animozitetu, ili je Šidak, kojeg se s pravom smatra glavnim nosiocem hrvatske historiografije u razdoblju socijalizma, imao otklon prema radovima Mirjane Gross ili čak otklon prema teoriji i metodologiji uopće?

PRILOG 1

Grafički prikaz dinamike objavljivanja tekstova o teoriji i metodologiji historije u *Historijskom zborniku* i *Časopisu za suvremenu povijest*

PRILOG 2

Autor	Broj radova			Kategorije / grupe radova			
	HZ	ČSP	ukupno	Rasprave / članci	Polemike / diskusije reagiranja	Osvrti / ocjene	Portreti / Biografije
AGIČIĆ, Damir		1	1			1	
BRANDT, Miroslav	1		1			1	
BRAUDEL, Fernand		1	1	1			
BUDAK, Neven	1	2	3	2		1	
ČEPO, Zlatko		1	1		1		
ĐURĐEV, Branislav		1	1		1		
FURET, François		1	1	1			
GOLDSTEIN, Ivo	2	4	6	6	1	1	
GROSS, Mirjana	3	11	14	6	3	3	2
HOBBSAWM, Eric J.		1	1	1			
JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka	2		2	1		1	
MATIJEVIĆ, Zlatko		1	1	1			
MITTERAUER, Michael		1	1	1			
PAVLIČEVIĆ, Dragutin	1		1	1			
PLETERSKI, Janko		1	1	1			
RAUKAR, Tomislav	1		1		1		
SCHÖDL, Günther		1	1	1			
SKLEVICKY, Lydia		1	1			1	
STRECHA, Mario	1	1	2	1		1	
ŠVAB, Mladen	1		1		1		
VILAR, Pierre		1	1	1			
VRANICKI, Predrag	2		2	1		1	

Tabela autora radova s kategorijama radova

PRILOG 3

Bibliografija radova iz teorije i metodologije povijesti 1948. – 1990.

Historijski zbornik

1 (1948) 1–4

Prikazi i ocjene

BRANDT, Miroslav: Današnje naše mogućnosti upoznavanja materijalističkog pogleda na historiju / M. Brant, 233–243.

2 (1949) 1–4

Ocjene i prikazi

VRANICKI, Predrag: M. M. Rozental, Marksistički dijalektički metod, Kultura (latinicom), 1949 [1948!], 251–261.

3 (1950) 1–4

Članci i rasprave

VRANICKI, Predrag: Materijalističko shvaćanje historije u Marx–Engelsovu djelu "Sveta porodica", 9–37.

6 (1953) 1–4

Ocjene i prikazi

GROSS, Mirjana: A. J. Toynbee, A Study of History, Abridgment of Volumes I–VI by D. C. Somervell, 3. izd., 1949, 90–93.

36 (1983)

Diskusija

ŠVAB, Mladen: Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross Historijska znanost, 215–236.

38 (1985)

Članci i rasprave

Iz povijesti historiografije

GROSS, Mirjana: Machiavelli ili mladost historije, 241–250.

GOLDSTEIN, Ivo: O suvremenom trenutku hrvatske historijske znanosti, 251–255.

39 (1986)

Iz povijesti historiografije

GROSS, Mirjana: Brodelijanski svijet, 253–261.

BUDAK, Neven: Suvremena austrijska socijalna historija, 263–270.

40 (1987)

Diskusija

RAUKAR, Tomislav: Hrvatsko srednjovjekovlje između tradicionalne i društvene povijesti, 309–337.

Znanstvene institucije i skupovi

JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka: Metodološki problemi savremene istorije — saopštenja sa okruglog stola održanog 17. i 18. decembra 1985. u Beogradu, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1987, 403–405.

41 (1988)

Diskusija

GOLDSTEIN, Ivo: O etapama u razvoju hrvatskog društva i o periodizaciji hrvatske povijesti do 13. stoljeća, 253–279.

Iz povijesti historiografije

PAVLIČEVIĆ, Dragutin: O metodološkim nazorima Vjekoslava Klaića, 281–297.

42 (1989)

Rasprave

JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka: Pristup problemu obitelji i roda u domaćoj i stranoj medijevistici, 171–182.

Iz povijesti historiografije

STRECHA, Mario: Mediteran u historiji "dugog trajanja", "Naše teme", časopis za društvena pitanja, god. XXXIII, br. 5, Zagreb 1989, 311–319.

Časopis za suvremenu povijest

3 (1971) 2-3

Polemika

ČEPO, Zlatko: O jednom pristupu, periodizaciji i nekim ocjenama, 233.–241.

5 (1973) 2

Portreti

GROSS, Mirjana: Lucien Febvre, živa misao jednog historičara, 103.–108.

6 (1974) 1

Problemi metodologije povijesti

FURET, François: Od povijesti-priče do povijesti-problema, 95.–100.

6 (1974) 2

GROSS, Mirjana: Opravdanja tradicionalne historije i počeci njene krize potkraj 19. i na početku 20. stoljeća, 93.–114.

7 (1975) 2

Problemi metodologije povijesti

MITTERAUER, Michael: O položaju ekonomske i socijalne historije u Austriji, 61.-70.

GROSS, Mirjana: Historija i društvene znanosti, 71.-99.

8 (1976) 2-3

Problemi metodologije povijesti

GROSS, Mirjana: O novim pristupima istraživanju revolucija, 47.-50.

HOBSBAWM, Eric J.: Revolucija, 51.-80.

9 (1977) 2

Problemi metodologije historije

GROSS, Mirjana: Na putu k budućoj historijskoj znanosti, 37.-65.

STRECHA, Mario: O pitanju metodoloških obrazaca hrvatske historiografije u 19. stoljeću, 67.-76.

9 (1977) 3

Problemi metodologije historije

GOLDSTEIN, Ivo: O odnosu historije i sociologije u nekim sociološkim udžbenicima, 107.-113.

10 (1978) 1

Izveštaji o znanstvenim rezultatima

SCHÖDL, Günther: 'Pruska-Njemačka' i saveznonjemačka historijska znanost, 41.-69.

Diskusija o problemima metodologije historije

GROSS, Mirjana: Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije, 71.-89.

ĐURDEV, Branislav: Strukturalizam i 'kriza istorije' (Povodom VII kongresa istoričara u Novom Sadu), 91.-104.

GROSS, Mirjana: Je li historija društvena ili prirodno-historijska znanost?, 105.-129.

11 (1979) 1

Obavijesti o problemima metodologije historije

GROSS, Mirjana: Što je novo u američkoj 'novo' historiji, 89.-112.

11 (1979) 2-3

Obavijesti o problemima metodologije historije

GOLDSTEIN, Ivo: Metodološke značajke sinteza povijesti narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji, 137.-146.

12 (1980) 1

Problemi metodologije historije

GROSS, Mirjana: O osnovnim metodološkim problemima historijske znanosti na kraju sedamdesetih godina, 97.-112.

Obavijesti o problemima metodologije historije

GOLDSTEIN, Ivo: Annales, 1929-1979., 185.-189.

BUDAK, Neven: O pitanju kvantitativnih metoda u historijskim istraživanjima na temelju nekih američkih iskustava, 191.-196.

12 (1980) 3

Obavijesti o problemima metodologije historije

GOLDSTEIN, Ivo: Gledišta o objektivnosti i subjektivnosti u historijskom istraživanju prema novim njemačkim izdanjima, 131.-137.

MATIJEVIĆ, Zlatko: Povijest kao historijska društvena znanost, 139.-142.

13 (1981) 1

Problemi metodologije historije

BUDAK, Neven: O upotrebi kategorije procesa u historijskom istraživanju, 71.-76.

13 (1981) 2

Problemi metodologije historije

PLETERSKI, Janko: Napomene o uvažavanju općeg i posebnog s gledišta jugoslavensko-nacionalno (republičko-pokrajinsko), 63.-71.

15 (1983) 2

Problemi metodologije historije

GROSS, Mirjana: Braudel i Vilar - dva predstavnika francuske historiografije, 93.-97.

BRAUDEL, Fernand: Historija i društvene nauke. Dugo trajanje, 99.-122.

VILAR, Pierre: Marksistička historija, historija u izgradnji, 123.-151.

19 (1987) 1

Diskusija

GROSS, Mirjana: Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?, 79.-101.

21 (1989) 1-3

Obavijesti o problemima metodologije historije

AGIĆIĆ, Damir: Mediteran, *Naše teme*, broj 5, Zagreb 1989, 979-1095, 225.-230.

SKLEVICKY, Lydia: Peter Gay, *Freud for Historians* (Freud za povjesničare), Oxford University Press, New York/Oxford 1985., 231.-235.

Za izdavače

prof. dr. Željko Holjevac

prof. dr. Damir Boras

© Copyright: Autori i Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2012.

Urednici

prof. dr. Damir Agičić

Branimir Janković

Grafički urednik

Krešimir Krnic

Grafička priprema

Ibis grafika, d.o.o., IV. Ravnice 25, Zagreb

info@ibis-grafika.hr

Tisak

Tiskara Zelina

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 825890

ISBN 978-953-175-454-5

Knjiga je tiskana u studenom 2012.

Jaroslav Šidak

i hrvatska historiografija njegova vremena

Zbornik radova sa znanstvenog skupa
održanog u Zagrebu 25. i 26. studenog 2011.

Uredili

Damir Agičić

Branimir Janković

pf press

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Doktorski studij moderne i suvremene hrvatske povijesti

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Zagreb 2012.